

Custom is a second nature

Lapszámunk 1., 4., 6–8., 10., 11., 13., 14., 16. és 17. oldalát Todor Tamás festőművész munkáival illusztráltuk.

KARÁCSONYI ZSOLT

A személyesség méltósága

Leírták már sokféleképpen, mi is szükségeltetik ahhoz, hogy valaki, ráadásul éppen tájainkon, szabad legyen, szabad maradjon, ha egy mód van rá: földi pályája vége felé is úgy tekintsen önmagára, mint aki egy folyamatos „itt és mást”-ban, a sajátosság öntudatával, szabadon élte le életét. Szabadon, úgy, hogy a „nem-szabad-világ” körülményeivel szembeni esetleges engedmények ellenére is egyenes gerinccel maradjon, nyugodtan tekintsen bárki szemébe, mert szabadság és erkölcs számára elválaszthatatlan fogalmak maradtak.

Irodalom és erkölcs fogalmai nem minden esetben, nem minden időben fedik egymást, irodalom és szabadság annál inkább elválaszthatatlan. Ha valaki a Rendszernek ír, politikai vagy irodalmi rendszerek szájíze szerint,

éppen azt az eszközt hajítja messzire, a stílust, ami legszemélyesebb eszköze lehetne, hogy naponta eljuthasson saját, egyéni szabadságához, melynek szükséges voltát a személyiség-megmaradás törvénye is kimondja.

A szabadság, a stílus, a nekik is köszönhetően kiforró, megformálódó személyiség elképzelhetetlen az önmagunkkal is szembenéző bátorság, olykori vadság, tükörbe néző szikárság nélkül. Fizikai rabságot elviselni, belső szabadságot fenntartani nem lehetséges méltóság híján. A személyiség méltósága, az öntörvényűség vállalása nélkül nincs tisztes remény a megmaradásra az arc romló földi másának eltűnése után, nincs igazi esély arra, hogy a romló mögötti arcél pontosan és határozottan körvonalazódjon.

A személyiség szabad megnyilvánulásának és az ehhez társuló szellemi méltóságnak egyik leginkább kristályos szerkezetű, minden esetben személyre, személyiségre szabott kifejezési formája az esszé, amely Páskándi Géza szerint: „a megcsontosodás, az elszürkülés elleni elixír”.

>>>> folytatás a 9. oldalon

Minden élet igazságát hitelesen képviselni

INTERJÚ
HÁY JÁNOS

/2

Cseke Péter és
Borcsa János

PÁSKÁNDI GÉZARÓL /5–9

Siniša Tucić

VERSEI

/17

Minden élet igazságát hitelesen képviselni

Interjú a 60 éves Háy Jánossal

Fotó: Czibmal Gyula/MTI

– Nemrég ünnepelte 60. születésnapját, az irodalmi élet képviselői is több fórumon kapcsolódnak az eseményhez. Mit jelent Önnek a múltó idő? Egymásra épülő vagy inkább egymás mellett álló képekben gondolkodik?

– Nem szívesen hangsúlyoznám túl ezt a kerek számot, kicsit olyan érzetet kelt az emberben, hogy ennek a fickónak már leszaladt a roló. És valóban, bizonyos tekintetben már leszaladófélben van, közelebb a történet vége, mint az eleje. Az idővel való küzdelem, azt hiszem, az emberi lét legnagyobb eseménye attól fogva, hogy Ádám és Éva kilépett az édenkert tudatlanságából. Szeretnénk persze azt hinni, hogy egy nagy valami felé tartó folyamat része vagyunk, hogy a gyerekeink azt a fáklyát viszik tovább, amit mi a szüleinktől átvettünk, de ez minden bizonnyal csak egy önbékítő narratíva, s igazsága, amennyiben mégis van, inkább csak biológiai értelemben releváns. Az életünk pont addig tart, ameddig tart, s persze egy bizonyos életkorból visszanezve látunk benne szerzetséget, épülést, holott az egész alapvetően egy leépülési folyamat, aminek az az összekötőeleme, hogy épp mi vagyunk benne a főszereplők. Néha még azt is hisszük, hogy a mi akaratumk teremtette ilyené vagy olyanná, holott ezernyi rajtumk kívüli akarat igazgatja a létumket, s kényszerít bizonyos események elviselésére. Az emberi agy olyan, hogy szeretne mindent logi-

kusnak és szisztematizálnak látni, amivel rendkívül leegyszerűsítjük a valóságot. De valószínű, megbolondulnánk, ha azal kéne számot vetni nap mint nap, hogy nem működik vagy csak bizonyos esetekben működik az ok-okozati rendszer.

– Egy interjúban felidézi, hogy fiatal íróként egy rendezvényen elírták a nevét, a pontatlanság kapcsán fogalmazta meg: „Egész életemet végigkíséri különben, hogy valami mindig a jelentéktelenségemre figyelmeztet.”¹ Pedig elismert és sikeres író. Mivel magyarázza a szerzői státuszhoz való hozzáállását?

– A jelentőség-jentéktelenség számomra nem a polgári értelemben vett sikerességgel vagy sikertelenséggel áll kapcsolatban, hanem azzal, hogy az emberi lét közös alapja, hogy mindónk sorsa valójában törekeny és esendő. Bármennyire is akarjuk bizonygatni, hogy mi milyen marha menő életet élumk, hiába pakoljuk a képeket százával a közösségi oldalakra, hogy minden, ami velumk történt, az mennyire káprázatos, mert ez egy sima önbecsapás. A saját kicsinységumket nem tudjuk meghaladni, nem tudumk csak akkorák lenni, amekkorák vagyumk, s a közös alap nem a jelentőség, hanem épp a jelentéktelenség.

– Spiró György írja köszöntésében, hogy Ön „liraian, belülről is megéli a figuráit, és kívülről is nézi őket hol iróniával, hol gú-

nyosan, hol pedig egyenesen megvetően (és önkínzóan).”² Mi viszi előre ezekben a megfigyelésekben?

– Az biztos, hogy elég világosan látni kell, hogy kikről írsz, sokszor már előre tudja az ember, sokszor csak a létrehozás során fedik fel magukat a szereplők, de a lényeg mindig ugyanaz, ismerned kell azt a lélektani anyagot, amit a szöveg feldolgoz. Ez kívülről- és belülrőlátást is feltételez, de a végeredmény soha nem lehet külsődleges. Epp ezért én kerülöm a szereplőim kipellengérezését akár gúnyval, akár iróniával. Az a dolgom, hogy minden élet igazságát hitelesen képviseljem. Nem én vagyok az, akinek ítékezni kell vagy véleményezni. Majd az olvasó vagy a néző, ha akarja, levonja a konzekvenciát, hogy bizonyos tetteket miképpen értékel erkölcsileg. Az életet, az embereket általában úgy szemléljük, hogy van egy értékhaló, ami alapján besoroljuk a tetteket és a cselekvőket. Az írás azzal az aktuussal kezdődik, hogy mögé lépsz ennek az értékhalónak, és a dolgokat mindennemű ideológiai-erkölcsi értékítélet nélkül rakod föl. A megfigyelés, ami révén ezt el lehet érni, kettős, irányul a másik emberre, és irányul önmagadra, az ilyesfajta elemzések folyamatosan mennek az ember fejében, s ha egy karaktert ki akarsz bontani, s hitelesen akarod képviselni, akkor e két megfigyelést kell egymásra rímeltetni. Az ábrázolandót meg kell magadban találni, még akkor is, ha azok a jellemvonások nem mutatkoznak benned karakteresen.

– Nyugtalanítja a jelenlegi válsághelyzet?

– Az nyugtalanít, hogy nem értem a radikális intézkedések valódi okát és rettek attól, hogy a karanténvírusnak több lesz az áldozata, mint a koronavírusnak. S hogy világszinten és Magyarország szintjén is megint azok szívják meg, akiknek már eddig is betonelem volt a hátukra dobva.

– Könyveiben is gyakran találkozhatunk a kérdéssel, hogy vajon egy élethelyzet vagy felismerés után miként lehet visszatérni az életbe...

– Mindennek következménye van, csak azt nem tudjuk, mi lesz az a következmény. Utólag persze már marha okosak tudumk lenni. Nem lehet ugyanabba az életbe visszalépni, amiből mondjuk kiléptél egy szerelem miatt. Meggondolom magam és rohanok vissza a korábban elhagyott feleséghez. Az a korábban elhagyott ember már nem az az ember. Persze, az egész jól is elsülhet, nem csak rosszul, mint az én drámáimban, de többször jön be a negatív forgatókönyv. Ettől függetlenül csak egy utat látok, amit követni lehet, hogy folyamatosan gondolkodni a bennünk és körülöttünk zajló történeten, a magamhoz és másokhoz való viszonyuláson. Nem biztos, hogy bármire rájövumk, de legalább evidenciában lehet tartani, hogy kik a szereplők, s esetleg megmarad bennünk az érzés, hogy ezeket a szereplőket mi tulajdonképpen szeretjük.

HÁY JÁNOS

József Attila-díjas író, költő, képzőművész. 1960-ban született Vámosmikolán. A szege-di egyetemen, illetve az ELTE-n szerzett orosz-történelem, illetve esztétika szakos diplomát. 1985–1988 között Budapesten általános iskolai tanár volt. 1989–1992 között a Holnap Könyvkiadó szerkesztője, 1993 és 1996 között a Pesti Szalon Könyvkiadó szerkesztőjeként dolgozott. 1997 óta a Palatinus Könyvkiadó munkatársa. 1989-ben jelenik meg első kötete *Gyalog megyek hozzád a sétálóúton* címmel. Az elmúlt húsz évben különböző műfajokban jelentek meg kötetei (vers, dráma, regény, novella). Legutóbbi könyve: *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom. Újraélesztő könyv*. Európa, Budapest, 2019.

– *Időszerűek az Egy lány című versének zárósorai: „mindegyik nap/ foltot ejt rajtad.” Meg lehet ragadni ezzel az idézettel a Háy-poétika lényegét is?*

– A poétikák általában az aktuális emberképet követik, ahhoz épül a nyelv, a dikció, a gondolati anyag és persze a tematika is. A napok meg foltot hagynak, ez a rendje a múltnak, jelzést hagy a jelenen, ahogyan a jövő pedig energetizálja az embert. Am ha az emlékezés révén túlon túl a múlt jelzéseire figyelünk, vagy valami vágyott jövőt követünk, könnyen elhomályosul a jelen, amit, mint egyetlen valóságot: élünk. Szóval a folt időszerű, a poétika, kivéve a programok alapján szerveződő művészeti mozgalmakat, elég nehezen körülírható.

– *Arra gondolok, hogy műveinek középpontjába szintén a megélt mindennapiséget helyezi, társadalmi beágyazottságtól, pozíciótól, léthelyzettől, típustól függetlenül. Ez az univerzális tapasztalat bennünk?*

– Az az igazság, hogy a társadalmi szín-
tér csak azért kell, mert valahol történnie kell annak, amiről írsz. Reáliaalap nélkül nem sokra megy az ember, de az is tény, hogy innen kell dobbantani, mert ha itt maradsz, akkor legfeljebb okos publicisztikát tudsz írni, nem vagy képes azokba a rétegekbe bekaparni, ahol, hogy Rilket idézzem, az erősebb lét van, és azok a tudások, érzések, amelyek racionálisan nem írhatók le, de amik nélkül műalkotás nem elképzelhető.

– *Ezek mellett például a Nehéz című mű egyik központi mozgója az esendőség. Nehéz eljutni azokhoz a szituációkhoz, amelyek megértésén keresztül „üzenni” tud az olvasóknak?*

– Eddig mindig láttam olyan szituációt magam előtt, amelyben el tudtam mondani azokat a dolgokat, amelyek a legmélyebben érdekelnek. Egyébként a fontos problémák megelégedése, a folyamatos önvizsgálat révén legalább olyan lényeges, mint helyzeteket találni. Ez az üzenet szó azonban kicsit félrevezető, mert ha van is úgymond üzenet, legfeljebb következmény lehet, mintsem cél. A mű létrehozásakor csak egy dologra tud az alkotó koncentrálni, a mű tárgyára. Azt akarja a lehető leghitelesebben és legmélyebben megragadni, hogy erre önmagán kívül bárki is reagálni fog, nem érdekelheti. Hisz ha a befogadóra figyelsz, nem tudsz arra figyelni, amit írsz. A fogyasztóra való figyelés a termékek szempontjából érdekes, s persze számtalan olyan irodalmi jellegű mű van, ami tulajdonképpen termék, úgy is jön létre, hogy számba veszi a fogyasztói igényeket és aszerint lesz legyártva. Ezek között van egy csomó profi munka, mint pl. Robin Cook vagy Stephen King, de nem szabad összekeverni azokkal a munkákkal, amelyek a világ nyelvi és gondolati vizsgálatának újszerűségével állnak elő.

– *Szereplői legtöbbször önmagukban álló figurák, ami visszaköszön a vizuális nar-*

rációban, így a könyvekhez készített illusztrációiban. Hogyan magyarázza ezeket a képi megjelenítéseket?

– Szeretek rajzolni, festeni, bár eléggé limitált, hogy mit tudok, de nem akarok azzal kérkedni, hogy portré meg akt. Szóval csak azt festem, amit le tudok festeni, s amik ezzel a szűkös eszköztárral ki tudják fejezni, mit gondolok a világról. Nem tekintem másodlagosnak a képeimet, elég következetesen hoznak egy vizuális gondolatot, amely gondolat időnként a történeteszerű értelmezés lehetőségét is magában rejt. A hagyományos szomorúmanóknak például nem csak történetük, de történelmük is van. Amikor borítót festek, akkor nagyon egyértelműen a konkrét könyvhöz csinálom, s remélem, hogy valamennyire hordozzák is magukban az aktuális verbális tartalmat. Mindenesetre nekem általában tetszenek.

– *Lehetőségi terünket gyakran a választás határoolja: „Mindig azt látjuk, amivé lettünk, soha nem látjuk azt, amivé lehattunk volna” – ez A mélygarázs (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2013) első mondata. Önmaga hol áll ebben a kérdésben?*

– Emberileg és művészileg is próbálok nem eltaknyolni. Emberileg nehezebb, mert sokkal kisebb a kompetenciám. Persze az eredmény valójában csak az, ami megtörténik, hogy mit lehetett volna, kellett volna másképpen, kár megkérdezni. Az életemet számtalan olyan esemény határozta meg, amire egyáltalán nem volt ráhatásom. Megpróbálok ezekhez igazodva élni. Az ember flexibilis, s ha gyötrődik is, képes tovább csinálni az életét. Én a gyötrődők és önmagukkal örökösen elégedetlenkedők fajtájából való vagyok. Ez fárasztó és kevés helyet biztosít az öröm megélésére.

– *Legutóbb megjelent Kik vagytok ti? (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019) című könyvére szintén jellemző a fenti stratégia. Úgy viszonyul a magyar irodalom kanonizált képviselőihez, miként művei szereplőihez, amit már a címválasztás jelez. Hogy látja, működött a közelítésmód?*

– Szerintem igen. Sokan szeretik és örömmel olvassák ezt a könyvet, sokan lekapják az eredeti köteteket a polcra, hogy utánaolvassanak, tényleg az van-e benne, amit írok, sokak számára a klasszikusok újra a vita aktualitásába kerültek. A szakma egy jelentős része nem tudott mit kezdeni azzal, amit írtam. De hátha egyszer ott is leesik a tantusz és abbamarad a méltánytalan rosszindulat.

– *A mű recepciója arra is rámutatott, hogy idegen az irodalomról folytatott diskurzusban ez a feleletigény és nyelvi regiszter. Érdekes tapasztalás volt, hogy „arc áll arccal szemben” (9.), hogy ezek a nagy korszakok, képviselők nemcsak alkotásesztétikai, de befogadásesztétikai feladat elé is állították?*

– Amikor írtam, az volt a cél, hogy ezeken a régi kollégákon, helyesebben a mű-

veiken keresztül mindent megírjak, amit írásról, irodalomról, az irodalomról mint társadalmi szerkezetéről gondolkodom és tudok. Ilyen mód a kötet szemlélete tágabb téren mozog, mint egy sima irodalomtörténeti dolgozat. És persze a befogadás is lényeges kérdés, mert a cél az volna, hogy tankönyvanyagok kerüljenek vissza az élményszerű, az életünkre hatással bíró olvasási térbe.

– *Többen kifogásolták, hogy az áttekinthetőség hiányzik az erdélyi irodalom. Engem a differenciálás helyett jobban érdekel az, hogy milyen érzések vannak Önben, mikor Erdélyben jár, kikkel van kapcsolatban?*

– Mégis reflektálnom kell a kérdés első felére. A *Kik vagytok ti* legtöbb alkotója Trianon előtt született, számosan a mai elcsatolt részeken. Aranytól Kosztolányiig, Adytól Mikszáthig és Balassiig olyan tájakról jöttek, amely tájak le lettek hasítva az anyaországról. A két háború közötti erdélyi irodalmat pedig, akár egy Kós Károlyt vagy Tamásit, nem merem volna elemezni, hisz nagyon sokszor a működésük nem művészeti jellegű, hanem arra vonatkozik, hogy miképpen lehet ezek után identifikálni az ottani létet: kik is vagyunk most és milyen életstratégiákkal tudjuk megővni, amit még meg lehet. És én ebben a kérdésben tényleg nem vagyok kompetens. Erdélyben amúgy elég gyakran járok, 1978-ban voltam először, s azóta néha évente többször is. Sajnos sok régi barátom szerte él a világban vagy már egyáltalán nem él. Az írók közül, főleg a korosztályomat elég jól ismerem, s örülök, ha összefutok, Láng Zsolttal, Visky Andrással, Kovács András Ferencsel vagy László Noémivel, s remélem, ők is örülnek, ha látnak. S persze a fiatalabbakkal is akad némi kapcsolat. Amúgy, ha nincsen kötelezettségem, akkor inkább a tájban vándorlok, mintsem urbanizált vidékeken, de ez manapság általában így van. Egy bizonyos kor után, ahogy a lányom szokta mondani, a természet szeretete minden ráncnál jobban elámulja az életkort

– *Van már elképzelése arról, mit fog a következőkben szétszálalni?*

– Az ősszel megjelenő regény, *A cégvezető* sok minden más mellett azt járja körbe, hogy mennyi a saját akarat abban, ami történik velünk. Ez már megvan, most az a feladat, hogy végigpásztázzak magamon és az általam látható horizonton, hogy mi van ott. Mást akarok látni, mint amit eddig láttam. Hogy lesz-e időm az újrapozicionálás után írni még valamit, nem tudom. Mindenesetre egy regényt most munkába vettem, a címe: *Mamikám*.

PÁL-LUKÁCS ZSÓFIA

Jegyzetek

¹ In: Háy János: *Mintha egy bura borulna Rád. Nagyvizit Háy Jánosnál*, <https://litera.hu/magazin/interju/mintha-egy-bura-borulna-rad.html>

² Spiró György: Az a fránya fél dimenzió. *Élet és Irodalom*, LXIV. évfolyam, 13. szám, 2020. március 27.

Darázsolás

1. Káprázat

Élőlény: fűszál, vessző, fűzfaág.
Élet: kérelhetetlen kuszaság.
Fényesség: elszabadult kisgyerek.
Forrás: sugaras, áttetsző, kerek.
Mozdulat: hullám, inda, gurulás.
Szünet: árnyékba hajló, messzi sás.
Valóság: vízmederben kődarab.
Káprázat: szálló sziklamadarak.

2. Szembekacagni

Amikor elhajolnál, nincs hova:
áttetsző üveglap az éjszaka.
A hajnal folyó lassú, iszapos,
semmi esély rá, hogy majd partra mos.
Semmi esély, de erre vagy te itt:
magadhoz vonni szép kudarcaid,
küszködni folyton, végül jégre vált
szívvel szembekacagni a halált.

3. Ágrajz

Kis naphold, babarózsa
szemhéjmosoly alatt.
Mohapillangó búsul,
a lapon nem haladt.

Csillagok szűkölése:
helyhez szegezték őket.
Szuroktavon fehér csönd,
nézi a messzeséget.

Kásás levegőggel
kavarog a sötét.
Halvány levél vigyázza
halvány levél nesztét.

4. Ringató

Gömbölyű zúgás, fényes áradat.
Fémízű suhanás, mutasd magad.
Távolodó robaj, lökhajtású hajó.
Fodrozó égvized hullámát nézni jó.
Átívelsz fellegen, haladsz szabály szerint.
Hullámot lát a szem, akárhová tekint.
Földhullám, ághullám, madárhullám az ég,
ringató, lengető, rejtező fényesség.

5. Időablak

Időablak, pontos keret,
körötte végtelen sötét,
a lehet és a nem lehet
a teret nem feszíti szét,

az egyik alszik benne, míg
a másik éltet és nevel,
s ott az a leheletnyi csík,
az fölemel.

Backyard

6. Párnám alatt

Lázás gyerekkor,
itt lebeg előttem:
ujjak az ágon, láb a levegőben.

Barackvirág,
lengő diófa ága,
a kezdő képzelet rugalmassága.

Mindig van följebb,
van fa magasabb,
párnám alatt reggelre ott a nap.

Nem mindegy

Nem engedelmeskednek a megszokott szavak.
A fényes, forró járdán bogarak rajzanak.
Egész közelről nézzük őket: milyen sokan
vannak. Mozogni hoztam öt éves kislámam.

Ragyog az égbolt, szirmot hullat a szilvaárnyék.
Bűntudatom van közben, mintha tilosban járnék.
Járőrautó húz el mellettünk, lapulunk.
Papírral mozdulunk ki, veszélyesek vagyunk.

Leírtuk, hol lakunk, hová megyünk, miért.
Kihagytam, hogy az izmos, épeszű gyermekért.
Kihagytam, hogy tavasz van, rohanni kéne kint,
kinek-kinek kora, adottságai szerint.

Bár most a falra festett katasztrófa adott.
Hány fertőzött beteg van, hány gyógyult, hány halott.
Eddig ködös-szeles büzkatlan volt Kolozsvár,
s az észbontó tavaszba tilos kimenni most már.

Írnám, hogy jöjj, szabadság, és inkább meghalok.
De őfelőle nézve csak terjesztő vagyok.
Megjött a vég, bucskázik a bomló lombokon,
fűvön, aszfalton, égen, én csak továbbadom.

Ez a legrosszabb benne: egy prüszköl, egy köhög,
számok lettünk, járkáló fertőzőeszközök.
Arcunkat nem a szájmazsk torzítja, rejti el,
hanem a kényszerűség, hogy lélegezni kell,

s nem mindegy, hogy belőlünk ami épp kiszakadt,
életet hord magával, vagy halált osztogat.
A fényes, forró járdán bogarak rajzanak.
Nem engedelmeskednek a megszokott szavak.

Páskándi kolozsvári műfajspektruma

A költő hatalom nélküli hatalma

Közlési jogának visszaszerzése után, 1965-ben jelentkezik másodjára az *Utunk* hasábjain. Kezdetben karcolatokkal, majd csaknem valamennyi műfajjal vagy műfajkísérlettel, amelyekben (börtönlét)tapasztalataiból fakadó gondolatfutamai formát ölthettek. Mintha csak ott folytatná, egyre nagyobb elszántsággal, ahol 1957-ben kiűtötték kezéből a tollat. Hogy milyen belső indítékok készítették nem egyszer indulatos megszólalására? „Tény az – olvashatjuk *A Megvallás avagy: Van-e lélekröntgen?* című confessiójában –, hogy az '56-os forradalom tett bennem erőssé minden körvonalat. Másokat előhívott a homályból vagy a vaksötétekből. '56 és ami utána következett. Olyannyira, hogy még a börtön se tudott túlzottan elgyávítani. Azért a '60-as, főleg a '70-es évek sajtóvitáiban egy-két mondatot vagy gondolatmenetet asztalra tettem. Igen, akkor – olykor újra – vakmerő lettem.”¹ Életút-értelmezéseiből és sorsmagyarázataiból kiderül: 1956 októberére sorsfordító volt számára. Azt pedig az *Utunk* történetéből is tudhatjuk, hogy már a forradalom kitörése előtt megmutakozott – korántsem lokálpatriotizmusból fakadó – radikalizmusa, amikor a súlyosan megvádolt Dsida Jenő védelmében lépett pástra a dogmatizmus ádáz képviselőivel szemben.

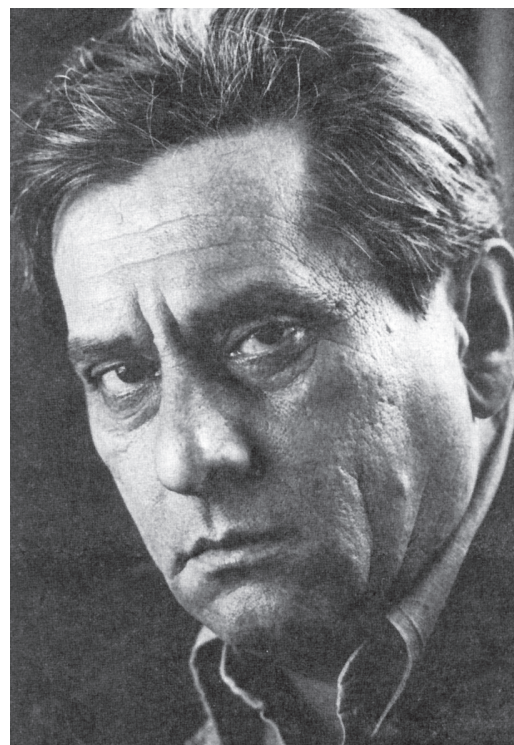
„Vakmerősége” kétségtelenül összefügg azzal, hogy abban a rendszerben került szabadságra, amelyik szabadságától, emberi méltóságától önkényesen megfosztotta. Erős fenntartásokkal figyelte hát mind a köznapi élet ellehetetlenüléseit, mind az irodalmi-művészeti élet torz jelenségeit. Mindent 1956-os élményeihez viszonyított. Egy kérdésre válaszolva például ezt fejt ki alkotói módszereiről 1968-ban: „Minél erősebb az elsődleges élmény, térben és időben, annál távolabbi élményeket, emlékeket ránt magához.” Majd – kifejtetlenül is Babitsra utalva – így nyomatékosított: „Az anyag is formál engem, nemcsak én az anyagot.”² Ekkor fedezi fel, hogy új léthelyzetében épp a börtönének „állíthatnak ki” számára olyasféle „jogosítványt”, amelyik „hatalmat ad neki a Hatalom fölött”. Írói önbizalmát csak növeli, amikor rájön, hogy „a Rendszer emberei számára egy adott pillanatban legalább annyira veszélyes lehet az ő műveinek *megfejtése*, mint az ő számára azok *megírása*.”³

Alighanem ezzel az alapállással magyarázható, hogy az *Utunk* fennállásának negyedszázados évfordulóján (1971) *Első feltámadás* című versét olvasta fel: „Első feltámadás, lép ki a sorból/Második feltámadás, lép ki a sorból/Harmadik, negyedik, századik feltámadás/Lép ki a sorból/És én fölkeltem/Fölkelt minden feltá-

madásom/Órát se tudva mind kikeltek/Földjeikből testvéreim.” A költő, miután kiszabadult sziklasírájából (börtönbeli magánzárkájából, a „büntető lyukból”), iszonyattal szemlélte, hogy zsivalyos tömeget alkotó testvérei „Hogy osztottak a combon, pecsenyéken/Hajba-kapón visító ricajokkal/Olyan is volt, kit agyontapostak/E kezdeti önkívületben/Csak néztem e csömörös bolydult keveréket/Társaimat a feltámadásban/S kipattant fejből/Pallaszom – az Iszony.” A költemény bravúros végkicsengése: „Mert szörnyű, szörnyű, szörnyű elképzelni/Hogy önmagamban ne lehessen célom/S egy kölcsön-léte nyújt nek gyámolul/S léte nek érv-szolgája légyen/Hát itt vagyok én, Lázár, aki elmegy/Aki már az emberek felé megy/Ki áttáncol a Tű kisebb fokán/Isztonre fölsziszegve/Embernek szólni áldón/*Megtiltom a feltámadásom.*”

Az előadást rögzítő fényképfelvételen jól kivehető a Kolozs megyei pártbizottság első titkárának, Aurel Ducának az arca, s az is, hogy a mögötte lévő széksorból valaki felemelkedik, és sűg valamit neki. „Magsűgja”, hogy „miről szól a vers”? Egy hónap múlva – az első vagy „mini-kulturális forradalom” meghirdetése után – a megyevezető arca sem lett volna rezzentelen. Ekkor már Páskándi is ezt olvashatta a párt ideológiai szócsövének számító bukaresti hetilapban, a *Contemporanulban*: „Az utóbbi időben filozófiánktól, a marxizmus-leninizmustól idegen áramlatok, irányzatok kaptak lábra. Gyengül az ideológiai szilárdság, a kérlelhetetlen szigor bizonyos drámai művekben. [...] Az egyik példa Páskándi Géza *A bosszúálló kapus* című darabja, amely az emberi feltételek, helyzetek sötét, komor, reménytelen képét kínálja csak úgy általában [...] Az abszurd színház általánosító konklúzióit használja, mindent a hatalomért és létért való harcra mutatva...”⁴ *A bosszúálló kapusra* való utalásból arra következtethetünk, hogy az egyre magabiztosabban berendezkedő hatalom magyar bértollnokai aktívan közreműködtek Páskándi megőrzésében, illetve darabjai (*A rejtkehely*, *Vendégség*) színpadi bemutatásának letiltásában.⁵

Az 1968-as romániai „nyitás” viszonylag rövid életű volt. A „zsarnok liberalizálása” gyakorlatilag csak hatalmának a megszilárdításáig tartott.⁶ Az 1971-ben meghirdetett kulturális forradalmat 1974-ben a jóval drasztikusabb követte. Az elsőt a román szellemi elit sem vette komolyan (apa trece, pietrele rămân = a víz szalad, a kő marad), de Páskándit akkor már nem vigasztalta az ősi román bölcsesség. Joggal tartott attól, hogy előbb-utóbb visszatérnek az ötvenes évek ideológiai-kultúrpolitikai reflexei. Mint *Begyűjtött vallomásaim* című 1996-os posztumusz kötetéből tudjuk, egy ifjú-

Páskándi Géza. Csígyó László felvétele

kommunista korából ismert „jóindulatú, magyar érzelmű pártpotentát” volt a segítségére. Fazekas Jánosnak röviden így adta elő helyzetét a KB-titkár és miniszterelnök-helyettes bukaresti kertjében: „Jobb nektek is, ha elmegyek. Látjátok a sajtót, piszkálnak megint. Ha vehemens természetem okán újra vád alá helyeznének, inkább főbe lövöm magam, semhogy börtönbe jussak. [...] Ha újra megvádolnának, vajon mellém állnátok-e? Ha igen, meggyűlné a bajotok a párttal, hogy nem vagytok lojális kisebbségi politikusok. Ha viszont elítélnétek ti is, úgy meg erdélyi mieink mondanák, hogy janicsár-magyarok vagytok. Egyik rosszabb, mint a másik. Nekem is, nektek is jobb, ha áttelepülök.”⁷ Végül is a Ceaușescu aláírásával (!) ellátott jóváhagyással sikerült az áttelepülése.

A halála utáni évben megjelent *Begyűjtött vallomásaim* című kötetének van egy „ingajaratú” alfejezete (1963–1973; 1973–1963), amelyekben a börtönből való kilépésétől a román–magyar határon való átlépéséig tartó évtizedet értelmezi. Ebben olvashatjuk: „Logikus folyománya életemnek, hogy kiszabadulásomat – 1963-at – újjászületésnek tekintem. Ismét fűrdet a világ, másban és másként, pólyálnak szeretők s barátok, ismét járni kezdek, gerincemet kiegyenesítem. Új szavakat jegyzek meg. Közbeszédben, politikában. [...] Megint beszélni tanulok – másként írni, mint azelőtt. Újjászületésünk olykor fontosabb a születésnél. A privát reneszánsz. Arcunkon új illuminizmus, aufklärizmus – új felvilágosodás.”⁸ A Magyar Napló Kiadónál 2019 végén megjelent esszétekötében is visszatér ez a motívum: „Hát kijöttem [Magyarországra]: kvázi ez volt a *reneszánszom*. Újjászületés.”⁹ Három évvel földi távozásá előtt azonban mégis így sóhajt fel: „De jó lett volna – felnőtten – 1989-cel kezdeni e tájon!”¹⁰

>>>>> folytatás a 6. oldalon

Válogatott esszéinek budapesti bemutatása¹¹ alkalmával az író özvegye, Páskándiné Sebők Anna művelődéstörténész *Az intellektus méltósága* szerkesztésének történetét elevenítette fel a hagyatékot őrző Petőfi Irodalmi Múzeumban. Megragadott fejtegetésének az a mozzanata, amelyben a magánzárkákban töltött idő és az életmű összefüggését villantotta fel. Többet szerettem volna megtudni erről az időről. A *Szemtől szemben Páskándi Gézával* című 1993-as dokumentumfilmet ajánlotta figyelmembe, amelyben a költő arról szólt – igencsak szűkszavúan – Fehér György rendezőnek, hogy a cella magányát úgy élte meg, mint a szerzetesek; gondolkodott filozófiákról, irodalomról, életről, esztétikáról stb.¹² Ebben rejlik tehát '63 utáni újjászületésének titka. Amit 1968-as „megvallásával” kell kiegészítenünk: „Esztétikailag sohasem a megélt élmény a lényeges, hanem az újraélés. Az, hogy az író mit lát benne, és mit hoz ki belőle...”¹³ Páskándi szűkszavúságát rabtársra, Dávid Gyula igyekezett beszédessé tenni. Tőle tudjuk, hogy a költő a börtönben sem adta fel igényét a szellemi egzisztenciára. „Sőt, ha valami, akkor épp ez volt az, ami megtartotta őt a sokszor embertelen fizikai körülmények, a testi megaláztatások között. Ott bent is egyre-másra születtek versei, novella- és drámacsírái, elmélkedései. [...] Az ő számára az alkotás egyfajta lelki-szellemi »szökés« a börtönből, amit képtelen megakadályozni a kulcsos-bunkósbotos Hatalom. Versek, novellák, jelenetek születnek és öltének formát agyában nemcsak a – viszonylagos »alkotói nyugalom« biztosító – börtöncellákban, hanem kint, a munkatelepen is, amíg végigkapálja a maga sorát a végtelenbe vesző kukoricatáblában, vagy miközben tele talicskáját feltolja a tavaszi árvizek ellen épülő gátra, vagy a kiürített talicskával visszaballag a kubikgödör mellé.”¹⁴

Másként írni, mint '63 előtt

A válogatott esszéket olvasva ismerős szövegeket kerestem. Olyanokat, amelyekkel az *Utunk* és a *Korunk* hasábjain találkoztam egyetemi hallgató, majd pályakezdő koromban. Nem jártam sikerrel. Hiányérzetemet viszont bőségesen kárpótolta, hogy Páskándiné Sebők Annának köszönhetően megismerhettem azokat az írásokat, amelyekhez 1974 után nem jutottam hozzá.¹⁵ Páskándi áttelepülése után Romániában a nevét sem lehetett leírni, miközben a magyarországi folyóiratok és könyvek nem jutottak be Erdélybe. (Összehasonlításképpen: egy annotált *Utunk*-bibliográfia 438 tétele jelzi Páskándi kolozsvári életidejének irodalmi jelenlétét.)

Az *intellektus méltósága* és az *Utunk*-bibliográfia készített arra, hogy

[Cím nélkül]

a költő távozásának negyedszázados évfordulóján feltárjam kolozsvári újjászületésének műfajspektrumát, különösképpen pedig az esszéhez vezető útját. Nem kétséges, hogy a börtönök alatt beindult szellemi folyamatok készítették elő Páskándi elmélyült gondolatgazdagsága és írásművészete egyre látványosabb kibontakozását a hatvanas évek derekán. Addigra olyan költői eszközöket, prózanyelvet, dráma- és esszékísérleteket is magába foglaló műfajspektrumot sikerült kialakítania, amelyik alkalmasnak bizonyult arra, hogy „mondanivalóit a műveiben megtestesülő léthelyzetekre és problémákra fogékony olvasóhoz közvetítse, de úgy, hogy ez a közvetítendő tartalom ugyanakkor rejtve maradjon az irodalom-irányítás hatalmi szervei előtt (vagy legalábbis »megtorolhatatlan« formában jelenítődjék meg”).¹⁶ A költő 1999-es „lélek-röntgen”-képe a veszélyeztetettség állandó jelenlétéről tanúskodik. Mindaz, „amit az életről, a nyelvről, anyagokról és szellemről, időről és térről” tudott vagy sejtett az ötvenes évek derekán – olvasható *A megvallásban* –, azt 1965 után periklizmusán átpréselve juttatta kifejezésre.¹⁷ Itt találunk magyarázatot a kisebbségtudatból eredő *léttilisztika* jelentésére is: „az embernek, ha (túl)élni és értéket alkotni akar, nem szabad nyíltan szembeállnia, hanem furfangosan, az irodalomban nyelvi játékokba, kétértelműségbe ágyazva lehet (vagy kell) kimondani/elrejtteni az igazságot.”¹⁸

Műnemek távlata, műfajok változatossága

„Intuíció kérdése, hogy az újraélés során milyen műformát választ magának egy élmény. [...] Újraélt anyagom determinál, hogy milyen műformában írjam meg.” Huszár Sándornak adott interjújában fejtette ki ezt 1968-ban.¹⁹ Akkor már sokoldalú írónak számított. Versben, novellában, drámában egyaránt jelen van az irodalmi lapok hasábjain. Vagyis: ebben a műfaji sorrendben létesített „ingajáratot” magyarság és egyetemesség között.²⁰ Varga Domokos szerint már a *Holdbumeráng* verseiből sejteni lehetett, hogy „mi lakik Páskándiban”. Erre utalva mondja ki 1971-ben *Az eb olykor emeli lábát* kapcsán: „egy nagy író nőtt fel a szemünk előtt”.²¹ Huszárnak azzal érvelt Páskándi, hogy a sokoldalúság nála alkati kérdés. Ez igaz is, de azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a költészet gondolati mélysége, világátfogó attitűdje segítette elő a műfaji változatosság megteremtését. Ha a vers a személyiséget és a mindenséget magába sűrítő pillanat műve – s egy igazi verseskönyvben a lélek legmélye gejzirként tör a felszínre –, az életműépítésben meglehetősen időigényes folyamat a prózapoétikai eljárások kifejlesztése és még inkább a drámai megjelenítő erő kiérlelése. És ezen van a lényeg. Mert jóllehet Páskándi mindössze öt

nap alatt írta meg a *Vendégséget*,²² de a téma már a börtön előtt is ott lappangott benne.²³ „Az érlelődés a döntő – fejtette ki 1972-ben Király Lászlónak –, a megírás már alig több, mintha valaki belülről diktálná tollam alá a szöveget.”²⁴

Karcolat, regényelemzés, esztétikai értekezés, novella, kritika, líraelmélet, mitológiai játék, vers, vitairat, versmagyarázat, párbeszéd, esztétikai értekezés, geometriai eposz, irodalomtörténeti jegyzet, mesekomédia, drámatörténeti eszmefuttatás, komédia, elbeszélés, irodalmi jegyzet, tudomány-népszerűsítő párbeszéd, tréfás mese – 1965 és 1973 között ezzel a műfaji kavalkáddal találkozunk az *Utunk* hasábjain. Ha azonban a műnemek felől közelítünk a szövegekhez, nyomban kitűnik azok tudatos műfaj-történeti beágyazottsága. Egyébként maga Páskándi ajánlja figyelmünkbe ezt az eljárást. „A novella meg a dráma inkább kollektivitásokat tükröző műforma, szemben a lírával, amely individuumokat tár elénk – olvashatjuk a Király Lászlónak adott interjújában. – A dráma és a próza nem mondhat le a realizmus lényegi eszközeiről, mert emberek közötti viszonyokat ábrázol, amelyek többek között a körülmények tisztázását is feltételezik. Még a legabszurdabb dráma sem mondhat le bizonyos realista módszerekről.”²⁵

Páskándi tehát a műnemek nyújtotta történeti távlatból közelíti a kortárs líra, epika és dráma eszköztárához. A *vándor-líra* sorozatában 1971 és 1973 között felfejti a magyar líra motívumainak egymásba kapcsolódó láncolatát. A népköltészetől a kortárs líráig követi nyomon az összefonódásokat, a motívumok korokat összekötő „oda- és visszahatását”. A mai magyar novella 1970-es antológiája²⁶ arra ad alkalmat, hogy a műfaj törzsfelődését szemléltesse: „A meghitt líra Mikestől, Krúdyn át, Tamási Áronig ott munkál a magyar prózában. A szónoki hevílet, a polémikus indulat Pázmányéktól Tolnain, Szabó Dezsőn át a szociografikus próza, a publicisztikus fogantatású tárcanovella felé vezet. A humoros-szatirikus fölény a fabulairóktól (Heltai, Fáy stb.) Mikszáthon át Tersánszkyig, Örkényig kimutatható...”²⁷ A *Vendégség* (Korunk, 1970. 4.) és a *Tornyot választok* (Korunk, 1972. 1.) megjelenése után 1972. március 28-án *Történelmi dráma és történelmi invenció* címmel tartott szabadegyetemi előadást, mintegy ráhangolva a kolozsvári közönséget a Harag György rendezésében sorra kerülő premierekre. A hosszú távban gondolkodó alkotó szellemarca villan fel újból, hiszen már 1969-ben jelezte, hogy drámáival szeretné „végigjárni” a drámatörténet nagy korszakait.²⁸

Húsz évvel az írói pálya lezárulása után Szász László felteszi a kérdést: van-e kedvelt vagy domináns műneme, műfaja a szerzőnek? „Betű- és oldalszámát meg a kritikákat tekintve – olvashatjuk a Marosvásárhelyről elszármazott budapesti irodalomtörténész okfejtését – kétségtelenül a drámai forma meghatározónak mutatkozik, központi témáinak és motívumainak szövegbeli megjelenési helyeit figyelve azonban inkább a műfajok kiegyensúlyozottsága jellemző: mondan-

Suburban Romance

dóját mindig épp abba a formába öntötte, amelybe az adott téma kívánkozott. Abban az értelemben, hogy bizonyos tematikus egységei (egyén és közösség, nemzeti jelleg és idegenségérzet, hatalom és erkölcs, játékos könnyedség és komor, bölcselő elmélyültség, haza–szülőföld–nemzetállam konfliktusa) minden műformában megjelennek, talán megállapítható: gondolati súlypontjaiban az életmű holisztikus egyöntetűséget mutat, tematikai-formai változatosságában viszont centripetális szóródásról, az újszerűség szerteágazó megoldásairól tanúskodik.²⁹

(Folytatás következő lapszámunkban)

Jegyzetek

- ¹ Páskándi Géza: *A megvallás avagy: Van-e lélekronitgen?* Vallomások, emlékiratok. Nap Kiadó, Bp., 1999, 187.
- ² Huszár Sándor: Páskándival – műformákról. *Utunk*, 1968/15. Ua. In: H. S.: *Az író asztalánál*. Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1969. Lásd még: Babits: „Nem az énekes szüli a dalt: / a dal szüli énekesét.”
- ³ Vö.: Dávid Gyula: *Az alkotás gúzsba kötöttsége és szabadsága*. Páskándi Géza megélt és megírt börtönélményei. *Irodalmi Selen*, 2016. november 4.
- ⁴ Lásd: Cseke Péter: *Klasszikusaink testamentuma*. In: Cs. P.: *Erdélyi értékhorizontok*. Újabb eszmetörténeti tanulmányok. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány. Bp., 2015, 263–273.
- ⁵ „A *Vendégség* például az utolsó percben lekerült a kolozsvári magyar színház bérleti műsoráról, talán stúdióelőadásban láthatjuk – de az elmúlt évek tapasztalatai alapján nemigen bízhatunk a kolozsváriak stúdió-ígéreteiben.” (Kántor Lajos: *Hősiség és dehonesztálás*. *Korunk*, 1970/10.)
- ⁶ Bodor Pál: *A zsarnok „liberalizál”*. *Magyar Média*, 2000/1., 50–56.
- ⁷ Páskándi: *Begyűjtött vallomásaim*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1996, 135–136.135–136.

⁸ Uő.: *i. m.* 33.

⁹ Uő.: *Büntudat az alig-létezőért...* In: P. G.: *Az intellektus méltósága*. Válogatott esszék. Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2019, 176–185.

¹⁰ Uő.: *Zárszó helyett – adoma*. In: P. G.: *Begyűjtött vallomásaim*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1966, 227.

¹¹ 2020. jan. 22., Petőfi Irodalmi Múzeum.

¹² Páskándiné Sebők Anna elektronikus levele Cseke Péternek 2020. április 6-án.

¹³ Huszár Sándor: *i. m.* i. h.

¹⁴ Dávid Gyula: *Az író rabsága és szabadsága*. Páskándi Géza börtönévei. *Kortárs*, 1999/2., 2–6.

¹⁵ Szász László: *Hogyan (nem) találkoztam Páskándi Gézával?* *Hitel*, 2008/8., 60–64.

¹⁶ Dávid Gyula: *Az alkotás gúzsba kötöttsége és szabadsága...*, *i. m.*

¹⁷ Lásd: Páskándi: *Fenyegetettség és ihletforrás*. *Korunk*, 1971/6.

¹⁸ Páskándi: *A megvallás*. 69..., *i. m.*

¹⁹ Huszár Sándor: *Páskándival – műformákról*. I. h.

²⁰ Vö.: Kántor Lajos: *Páskándi Géza utca*. In: Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Erdély magyar irodalmáról. Bookart, Csíkszereda, 2018, 395–396.

²¹ Varga Domokos: *Az értelem indulata*. Páskándi Géza: *Az eb olykor emeli lábát*. *Élet és Irodalom*, 1971/39.

²² 1969 karácsonytól szilveszterig. Páskándiné Sebők Anna szíves közlése.

²³ Páskándiné elmondása szerint Kányádi találta meg a dráma vázlatát egy szarufa mögé rejtett kéziratköteggben.

²⁴ Király László: *Páskándi Géza munkarendje*. *Utunk*, 1972/20.

²⁵ Uő.: *uo.*

²⁶ *Föld, csillag*. Válogatta és a bevezetőt írta: Kántor Lajos. Tanulók Könyvtára. Albatrosz Könyvkiadó, Buk., 1970.

²⁷ Páskándi: *Ablakon át – világba*. *Utunk*, 1970/29.

²⁸ Farkas Ildikó: *Költő a színpadon*. *Utunk*, 1969/10.

²⁹ Szász László: *Páskándi Géza író, költő*. Magyar Művészeti Akadémia, 2017.

BORCSA JÁNOS

Világhoz kapcsolódó országutakon

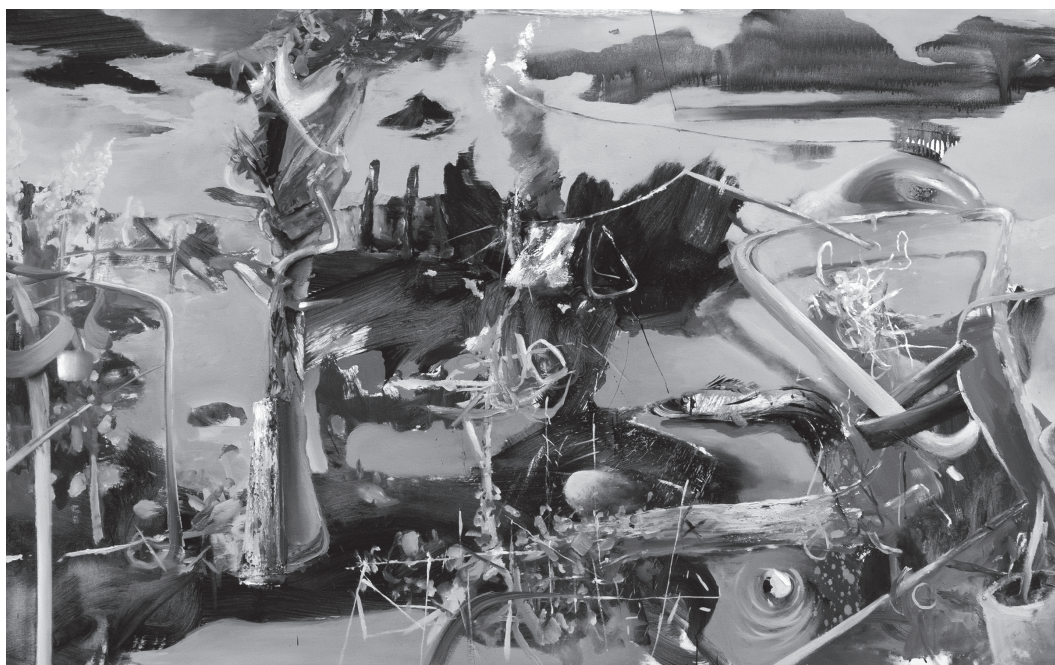
Páskándi Géza
novelláiról

Páskándi Géza maga fogalmazta meg, hogy színműírói munkásságáról sokat írtak, viszont prózájáról és verseiről annál kevesebbet. Sőt – tette hozzá –, verseit és prózája egy részét elég sok értetlenség kísérte (Páskándi Géza: *Levél a Holminak*. In Holmi, 1994. 8. és In Uó: *Esszék, előadások, levelek*. Bp. Gondolat, 1995). Mindezt annak kapcsán vetette papírra, hogy megjelent Bretter György *Helyzetek* című, 1973–74 körül írt kiadatlan kritikája *A vegytisztító becsülete* című novelláskötetről (Holmi, 1994. 5. 773–778.) Író és kritikus egymásra találása természetesnek tekinthető, minthogy Páskándi már az 1960-as évek második felében szakított a hivatalosnak elismert irodalom „keskeny ösvényével”, és egyre szélesebb „világhoz kapcsolódó országutakat” járt, akár csak az esszéíró és filozófus Bretter ugyanabban az időszakban. (Vö. Páskándi Géza, i. m., 152–153., 155.)

A Páskándi által emlegetett szakításban többféle, irodalmi-esztétikai és irodalmon kívüli motívumok játszottak közre. Ez utóbbiak közül egyet maga az író idéz fel önéletírásában (Páskándi Géza: *Begyűjtött vallomásaim*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1996), amikor is kitér börtönből való „kijövetelének” egy epizódjára, arra, ami Kolozsvárt történt, a szekuritátén való kötelező jelentkezésekor. A belügyi tiszt szokásos „intelmét”, hogy a börtönben történekről soha senkinek nem beszélhet, úgymond megértette Páskándi, később pedig tudatosult benne, hogy ez a rábólintás „egy elkötelezettség vállalása volt, csak hogy nem az állam s a szervek felé, hanem egy új irodalmi stílus tekintetében.” Azt jelentette ez – írja –, hogy „ezután írásaimban az 'egyenes beszéd' majd a képes beszéd, az abszurd, a parabola, allegória, fabula, groteszk és a szimbólumok vegyék át a stafétabotot.” (I. m. 56.)

Az ember és a hatalom természetéről életreszóló tapasztalatokat szerezhetett az, aki politikai fogolyként hatéves börtönbüntetést szenvedett az 1956 utáni Romániában. Csak a felszínt láthatja tehát az a Páskándi-olvasó, aki például tiszta hetykeségnek tartja a költő *Hagyakozás* című versének következő két sorát: „Életszegény novellisták / kapnak majd egy téma-listát.”

A szerző válogatásában készült, *A vegytisztító becsülete* című novelláskötet¹ 1954 és 1973 közötti alkotói időszak rövidprójából állt össze, s Romániában született novellisztikájának legjavát, vagyis az első novelláskötet (*Úvegek*, 1968) nagy ré-

Backyard 2

szét is magában foglalja. Köztük található az egyik legkorábbi, a *Csendes óra* című karcolat, amelyet a kolozsvári *Utunk* irodalmi hetilap 1957. január 12-i számában adott közre, tehát még a szabadról lévőt egyetemi polgártól. Az akkori irodalmi nyilvánosságban szokatlan tematikájú és nézőpontú írás azonnali figyelmet keltő hatását a pályatárs és kiadói szerkesztő, Szabó Gyula idézte fel emlékiratában (*Képek a kutyaszorítóból*, I–IV., 2001–2002). „Páskándi karcolata emlékeztetése tette annak az *Utunk*-számra az olvasási napját a kiadói szerkesztőségben, ahová még külső 'bejárók' is jöttek fellelkesülve az írástól – írja. – Az 'egyedi' eset a sánta öregemberrel s az illemhellyel, amely egyetlen szabad hely és menedék a feleség házi zsarnokságával szemben, a szólás- és gondolat szabadság 'csendes órájának' nyugalmas szigete, a legtelibetalálhatóbb erővel fejezte ki létünk általános helyzetét.” (I. 381.)

Ennél is figyelemre méltóbb közlés volt aztán – sok évi kényszerhallgatás után – a *Weisskopf úr, hány óra?* című novella (*Utunk*, 1965. július 2-i szám), amely ugyancsak az egyént állítja középpontba egy öreg zsidó óras személyében. Egy másik zárt térben, a cellában éli át a hős a félelmet, de ennek megírásához már a parabolát s nem az 'egyenes beszédet' választja a szerző. Nyitás történik részéről így az időtlenség és a bölcséleti tartalmak felvetése irányába. A főhős fenyegetettséget szülő groteszk álma a Führerrel (aki serblit csinált a zsidó koponyájából, hogy belerondítson) és kiszolgáltatott helyzetbe a börtön valóságában az egyén fizikai és szellemi megsemmisítését vetíti előre. Az áldozat pedig nem más, mint az a fogvatartott, aki tudja, sőt cellatársaival is tudatja – mintegy kimerítve ezzel az igazság büntényét! –, hány óra, aki azt az időt mutatja, ami van. Ezzel pedig szembe megy a börtönvilág „rendjével”, ahol „egybefolyik az éjjel a nappallal, az evés az alvással, a tompa lélek a sajtó testtel.” (167.)

A hős tulajdonképpen azzal, hogy saját idejét ragadja meg, az egyén nagy esélyét

próbálja életben tartani. Az esszéíró Bretternél találni a gondolatot, miszerint az általánosan válhat az egyén önmaga kortársává, ha sikerül megragadnia a saját idejét; ez lehet az ő nagy esélye. A Páskándi-novella szerint viszont ezt minden belső és külső körülmény, az álm és a börtönvalóság egyként próbálja megghiúsítani.

Ennél azonban összetettebb jelentést tulajdoníthatunk a novellának, amit éppen a képes beszéd, a parabola enged meg. Ez esetben egy, a történethez illesztett s azt az általánosítás szintjére emelő reflexióval zárul a novella: „Az idő, ha még érdek: fáj. Kronosz vonagló testét érzed benne hánykolódn. Kronoszt, akivel véletlenül néha találkozunk.” (169.) Ez a konkrét-egyediből az elvont-általánosba való váltás különben szervesnek és motiváltnak tekinthető ebben a novellában, minthogy az indításban is az időről elmélkedik a narrátor, s így mintegy mélységet kap az időt ismerő Weisskopf úr konkrét, egyszeri története. Az idő a lét terhé hordozza...

Bretter György, a filozófiai esszé művelője nem véletlenül „találkozhatott” a novellista Páskándival. 1969-ben az *Utunk*-ban közölte a *Kronosz, a kegyetlen* című esszéjét, amelynek indítása gondolatilag éppen a Páskándi-elbeszélés zárásával cseng össze: „Kronoszt az istenek bűntudata hívta létre, és ezért amíg csak idő létezik, mindig szenvednie kell. [...] Az istenek benne önmaguk paradicsomi naivitását büntetik. Ha Kronosz nem volna, az istenek nem tudnák, hogy halhatatlanok, nem uralkodhatnának a végtelenség tudatával agyukban a múlt dolgok, emberek és világok fölött.” In Bretter György: *Vágyak, emberek, istenek*. Tanulmányok, esszék. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1970, 139.)

Különös, abszurd helyzeteket, illetve a létezésnek az embert lealacsonyító számaltalan esetét írta meg Páskándi a kötet novelláiban. Jelentős részük a szabadság kérdését veti fel a kortársi modern próza által járt változatos „országutakon”. Az *Unalom* és *A Táncos* történetének

helyszíne a börtön, fogvatartott szereplőkkel, kinagyított helyzetekkel. Az *öreg*, az *Európa térképe* viszont a civil életben, a családban, illetve az iskolában játszódó történetet foglal magában; példázatok ez utóbbiak az emberben felülkerekedő rosszról, a kegyetlenségről és erőszakról, mondhatni Golding-regényre emlékeztető hangulattal és végkicsngéssel. Megírta a szüksége végzésében akadályoztatott kishivatalnok végzetes kimenetelű esetét is az *Úvegek* című novellában. A felelőség kérdése ugyancsak élesen vetődik fel Páskándinál: áthárítható-e a kivégzés végrehajtása, az egyén következmények nélkül nyilváníthat-e véleményt a másik ember életét vagy halálát illetően, illetve annak bűnösségéről vagy büntelenségéről? (*Nem éppen vadállat...*, *Közvélemény-kutatás*, illetve *A Lajos Fábán megöletése*.)

Ez utóbbi elbeszélésben – az alcím szerint: detektívregényben – felsejlik az író saját meghurcoltatása és politikai indítatású elítélése, amit az egyik elmélkedő részben így fogalmaz meg az első személyben beszélő narrátor: „ha valaki akarja – bűnösök vagyunk, jöllehet semmi olyasmit sem tettünk, amely e pillanatra a törvényt súrolná” (113.), egy másik szöveghelyen pedig a lefolytatott eljárás valódi természetét is nyilvánvalóvá teszi: „Abból a feltevésből kiindulni, hogy mindenki bűnrészes – csak nem mindenki vesz részt a gyakorlati végrehajtásban –, a legnagyobb igazságügyi embertelenség. [...] Ez a jog ellen elkövetett legnagyobb mérvű terror.” (119.) Az írásműnek különben ez csak egyik rétege, hiszen a mű egészében egy igen sokrétű, mondhatni halálos logikával végigvezetett bölcséleti és lélektani tartalmú esszénovella.

Szász László elemzése nyomán állíthatjuk, hogy a szóban forgó novelláskötet esetében előretör az intrúzió, mondhatnók, a „benyomulás” jelensége: „az auktorialis szerző egyre sűrűbben játszik azzal a lehetőséggel, hogy a narrátor alakját huncut módon bevonja a – többnyire dialógusnak álcázott – történet terébe.” (Szász László: *Az elbeszélés értelemváltása – térben, időben, kritikában*. Páskándi Géza novelláiról. In *Uő: A bizarr valóság írója*. Esszék Páskándi Gézáról. Kortárs Kiadó, Budapest, 2003, 129.) Ezek lennének az ún. novelladrámák (*Meszelnék*, *Árnyékban*, *A vegyztisztító becsülete*, *Kés*, *villa*, *olló*, *Víziszony*, *A hadsereg borbélyja* stb.), míg a korábbi időszak kisebbikében inkább a „tisztá elbeszélést”, a diegézist megközelítő formateremtő elv érvényesül.

Páskándi Géza olyan irányokat követett tulajdonképpen ama világhoz kapcsolódó országutakat választva, amelyeket a kortárs nyugati világ eszme- és irodalmi áramlataiban lehet fellelni a 20. század közepén, angol, francia és német nyelvterületen, valamint Közép-Európa némely alkotójának, lengyeleknek, cseheknek, románoknak jobbra túrt és tiltott műveiben, s amelyek általában az abszurd irodalom körébe sorolhatók.

Jegyzet

¹ Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973. (Hivatkozásaink erre a kötetre vonatkoznak.)

A személyesség méltósága

>>>> folytatás az 1. oldalról

A Magyar Napló gondozásában megjelent, válogatott esszéket tartalmazó Páskándi-kötet *Az intellektus méltósága* is elsősorban erről kíván szólni, miként lehet megvédeni a személyiséget, a stílust, legvégülis: egyéni, írói szabadságunkat a megcsontosodástól, az elszürkültéstől.

Az irodalmat elsősorban irodalommal védhetjük. Például úgy, hogy beszélünk magáról az irodalomról, felmutatjuk a szerkezetet, vagy elrejtjük, sőt, gyakorta, éppen a felmutatott szerkezet mögé rejtjük azt, amiért az igazi, a mindig kíváncsi, szellemileg folyamatosan tette kész olvasó bármely irodalmi művet kézbe vesz. A megmutatott és a szándékosan elrejtett az irodalmi műben nem más, mint a szabadság, annak lehetősége, előszobája, titkos folyosója. Nem véletlen, hogy Páskándi első esszégyűjteménye (esszéciklusa) is *A szabadság színeváltozásai* címmel jelenik meg.

Páskándinak az írás már kezdetektől a kitörési lehetőséget jelenti. Hiszen csakis így kerülhet Szatmárnémetiből Bukarestbe, és ugyancsak az írás az, ami legalábbis részben, szabadon tarthatja a börtönévek alatt, ahol a fejben megírt versek segítik.

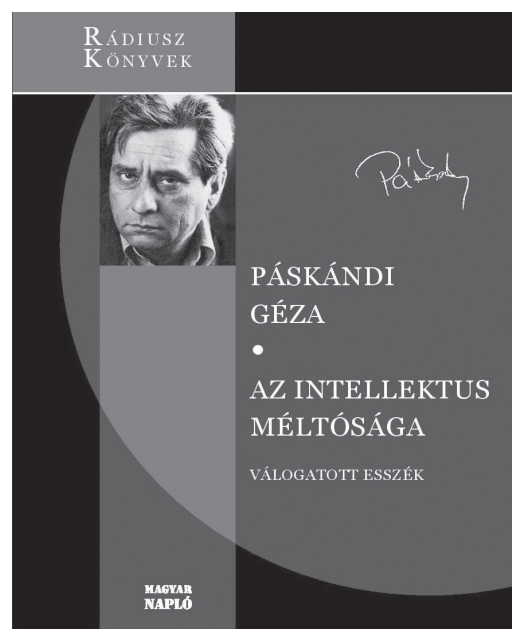
Az '56-os szerepvállalása miatt letöltött börtönévek okán is nem meglepő, hogy Páskándi számára a szabadság visszatérő motívum lesz, ami műfajtól függetlenül meghatározza alkotásait, írjon bár esszét, verset, drámát, novellát, regényt, tanulmányt vagy levelet.

A szabadság vad és bármilyen váratlan fordulatot megengedő tereuma Páskándi számára mégiscsak az esszé. Itt enged el igazán magát. A vagány, a legenda, az indián, a rab itt érzi igazán otthon magát, és addig nyújtózkodik, ameddig csak akar, mert takaróra régóta nincs szüksége. Ha kedve tartja, az esszé keretei között nem csak a társadalmi rend ellen lázadhat, de az egész irodalom, sőt, önmaga ellen is.

Az esszé így lesz világmagyarázat és szembenézés, a kérdések és a válaszok, az önmagával és a világgal folytatott dialógus terepe, ahol az éppen adott téma nemes ürügy, hogy a szabadság szavak által is megnyilvánulhasson. Olyan tér az esszé, ahol a szerző egyszerre lehet fent és lent is, egyszerre figyelhet a kicsire és a nagyra, a mikro- és makrokozmoszra, emberre, nemzetre, irodalomra, építészetre, világra.

Szerinte az esszé: „mikrokozmosz egyisége az egész ember szellemi folyamatának, önkifejezésének” (7. o.). Páskándi szellemi folyamatai és önkifejezési módozatai minduntalan az esszébe torkollanak. Versben, prózában is felbukkan életművében az esszészzerűség, drámáiban pedig olykor könyvoldali passzusok tárulnak elénk, amelyek bármikor áttemelhetők egy esszékötetbe.

Az ok, amiért Páskándi olyannyira jól érzi magát az esszében, valósággal lebegve a műfaj hullámain, könnyedén megtalálható, mégpedig a szerző egyik esszémeghatározásában, mely szerint az esszé líra és elmélet, líra és tudomány találkozása. Így már jobban érthető, hogy Páskándi, aki szíve-

sen használ „segédmotorként” más műfajokból átvett elemeket (teoretikus szikárság a versben, drámaiság az esszében, prózában, melyekhez gyakorta társul valamiféle, inkább a képzőművészetekhez közelítő látatás, beszédmód), miért érzi ennyire közel az esszét önmagához.

Más helyeken is elszabadul, szabadjára engedi magát, szabaddá lesz, annak kockázatait is felvállalva. E lazaságnak, szerzői „szabadosságnak” egyik leginkább zárt mesterpéldája *A Sáríkás anyós* című groteszk eposza, nyílt esetei, amikor a hőmpolygésbe olykor a legsikerültebb epizódok is belefűlnak – az *Árpádházi-triptichon* darabjai (amelyeket Páskándi egyszerűen nem akar megvágni, pedig ismeri a vágás technikáját, de úgy érzi magát szabadnak mint szerző, ha a szövegkarcsúsítás ellenében cselekszik).

Az esszék azonban – olykor már a lázadás elleni lázadás megnyilvánulási formájaként – szikarak, feszesek, csak a kötetzáró önéletrajzi záró „esszé” kezd ismét hőmpolygogni, ám e lírai hőmpolyt jól ellensúlyozzák az önironikus megjegyzések, vagy beidézett, a szerzőről szóló negatív kritikák, idézetek.

Válogatásról van szó, a kötet egészéből mégis jól kivehető Páskándi elméjének az ő működése. Esszéi egy pázmányosan avantgarde elme játékosan komor és a kezdetektől végtelenül tudatos szellemi ténykedéseinek párlatai.

Eszmefuttatásai minden esetben az életpálya éppen aktuális pillanatával organikusán egybeérve mutatnak egy olyan lázadót, aki halála előtt néhány évig szabadnak is érezhette magát. Bármilyen műfajban szólal is meg, tudatossága, szókimondása olykor nehezen emészthető, például amikor az idézetről fejti ki véleményét, hogy csakis idézetek által maradhatunk meg.

A személy távoztával személyisége konok méltósága, a mód, ahogy a világot megszemélyesíti, személyessé teszi, negyedszázad múltán is hatni tud. Felidéz, megidézhető. Példa a világban.

Páskándi Géza: *Az intellektus méltósága*. Válogatta: Páskándiné Sebők Anna. Szerkesztette és az utószót írta: Jánosi Zoltán. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2019.

LOCKER DÁVID

Vihar

R.R.-nek

Hogy meggyűrődte a kezem alatt. Ez járt a fejemben azon a nyári koraestén, mikor az apádtól kapott szigligeti vörösbort kóstoltgattuk; előtte másfél órán keresztül stratégiáztunk, hogyan tudnánk szerezni egy kancsóval. Téged még mindig tizenégy évesként kezelnek, én meg ennyi nap után már elvesztettem vendégstátuszom; tulajdonképpen inkább voltam egy szállóvendég fizetés nélkül, aki ráadásul még a lányukat is kúrogatja néhanapján. (Mondjuk, utóbbi gondolatokról nem vagyok meggyőződve: szerinted lesbinek tartanak.) Végül az órákon belül érkező neves íróvendégekre hivatkozva szerezte két liternyit. Szeretem a vihart, mondtam neked két dörgés közt, miközben pár csepp a pohár széléről a viaszosvászon terítőre hullott.

Pár órával korábban filmezéssel próbáltuk valahogy elütni a kánikula unalmát. Nyilván valami romkomra vettél rá, mert hogy te már négyszer láttad, sebjaj, szívtalalak, úgymint meg terveztem nézni még anno a barátnőmmel. A szobában, melyben a gyerekkorodon osztóztál az öcséddel, csak a földön fértünk el az ágyak között. Valószínűleg ennek volt köszönhető, hogy bár szigorúan barátokként bugyoláltuk magunkat a nagy meleg ellenére takarók alá, néha mégis összeért a lábunk.

De sem a borozás, sem az ártatlan filmnézés közben nem sejtettem, hogy másnap reggelre először rendül meg a hitem abban, amivel mindig, minden körülmény között nyugtattam magam: hogy tulajdonképpen mégiscsak jó ember vagyok, és minden rossz, ami velem történt, pusztán a világ igazságtalanságának bizonyítéka.

Az egész úgy fog elkezdődni, hogy kilopak a büféből tizenhárom sört, és a fák közé bújva az egyik felét te húzod le, a másikat én, hogy később már csak egy felessel meg egy fröccsel ellegyünk. Eldurvulni akkor fog az este, mikor a wc-re ment csapost helyettesítő csaj vörösboros nagyfröccs helyett véletlenül szódával hígított diópálinkát tölt nekem. A fröccsömnek hamar híre megy, hárman is odajönnek hozzám egy kóstolóra, többek közt a fiatal költő, aki pár óra múlva a földön fog re-

megni az alkoholmérgezésétől. De ez majd csak azután lesz, hogy vele és veled lemegyünk a patakocska által határolt szigetre, mert a hetedik söröd után feltétlen meg akarod mutatni, hol lesz az esküvőd. Sok időnk nem marad megcsodálni a hely romantikáját, mert a szalagokkal lezárt, beszakadt hídon átegyensúlyozva lehányod a tölgyet, ami alatt esküdni tervezel. A költőcsajjal vízért rohanunk, téged egyedül hagyva. Később emiatt omlok majd össze, ugyanis mikor az öcsédnek két cigi közt észbekapva elmesélem, hogy a szigeten vagy, először közösen a helyszínre rohanunk, és csak ott akarja majd kiütni a fogam, amire te – mozgáskoordinációs képességeid finoman szólva hiányában – átkarolod a lábam, hogy semmiről nem tehetek: egészen úgy, hogy egy pillanatra azt érzem, tényleg szeret valaki.

De erre ekkor még nem gondolok. Csak várom veled együtt, hogy elüljön a vihar, miközben az órákon belül bekövetkező tá-

borzárás eshetőségeit vitatjuk meg. Az erkélyetokról egész Szigligetet belátjuk. Először csak az udvarodról mesélsz, például a pincedombról, amin gyerekkorotokban üzeneteket írtatok egymásnak öcséddel a hóba. Később már az ujjaddal mutogatsz, látod, az alatt a domb alatt született a dédim, mondd egy távoli nádtetőre irányítva tekintetem. Megmutatod, merre jártál suliba, melyik nyárfa alól futottál el az első csók elől, hogy melyik árkot hánytad tele az első veszprémi buliról hazafelé jövet, és lassan kirajzolódik előttem egy átlagosan végtelen gyerekkor.

A dörgés közben elcsendesül. Arra gondolok, ha a vihar egy óránál tovább nem gyűri fölöslegesen a földet, én is képes leszek egy év után elmondani végre, hogy nem tudlak szeretni.

A távolban még villámlik egyet, aztán szakadozni kezdenek a felhők.

Készülődjünk, mondom, és megsimogatom a kezéd.

Mourning

LUCA ŞTEFAN OUAȚU

szar cikketet olvasok a neten

(citesc articole proaste pe net)

*a pornhub ültet egy fát
minden 100 megtekintett perc után nevetek
és arra gondolok az esélye annak hogy egy ilyen recskás
mint én elmentsen bár egy videót is kevés
az esélye annak hogy valaki megmentse a bolygót –
szinte nulla*

*otthon megtanultam hogy nem szép
dolog ha nyilvánosan
kiteregetem a magánéletem
nyilvánosságban megtanultam hogy semmi
nem szebb a kiteregetett magánéletnél
anya majd elolvassa és meggyőződik róla
hogy természetvédő aktivista vagyok*

*az egyetlen személy
akinek többször hazudok mint magamnak
az anya és csak azért mert abban
reménykedem hogy egy nap újra
vegetálhatok a méhében*

*védem magam és körülöttem
minden koporsó eltörött
védem magam és itt
nincs semmi menthető*

OCD

*régóta töröm a szavakat helyzeteket
elgondolok minden pillanatot
amikor magzatpózban aludtam el
a biztonság illúziója megvéd
a mások fóbiáitól*

*egy tökéletesen izolált bunkerben
nem tudok aludni
a repetitív gondolatok megviselnek
ugyanakkor rájövök hogy
keves dolog tud sokkolni*

*szaladok a felelősségektől
meggyújtok egy cigit
kint olyan hideg van megakad
a torkomban minden csakrám és csípnek*

*a csendes percekben
amikor van mi betakarjon
világokat nyitsz ki magad körül és ők
is kinyitnak téged*

*a hamu mindig máshova esik
perfekcionista vagyok mégsem
tudom mi a hamu*

*az egyetlen félelmem
hogy már megtörtént velem
a legnagyobb boldogság*

riverflow

*vannak ezek a napfényes reggelek
és az utolsó megmaradt szál cigik
az utcán a járókelők*

[Cím nélkül]

*a kutya a blokk előtt a szomszéd nő
a balkonon
a gyerekek a parkban
örömmel töltenek el*

*hogy érzem hogy köztük
élek átjár az elfogadás
és a kollektív tudat*

*köztük a lelkeim
óceánba vetett műanyagdarab
olyan szabad és olyan ártalmas mégis
olyan tartós és sebezhető
egy ember vetette oda lelkiismeretfurdalás nélkül
a belső felkelés
a bennszülött törzsekkel
teljes morális háborúban
készen rá hogy a maga sorában
tengerbe dobott műanyaggá válják
talán egy erdőbe
vagy egy parkocskába*

*csak emberek vagyunk és lebegünk
amikor
ez az óceán
beszélni próbál hozzánk*

vapour

*a san negreşti-i mályvaszín felhők alatt
megtörténik a világegyetem
2 kölyök ül és dohányzik
körülöttük 3 táncol kaotikusan*

*a san negreşti-i mályvaszín felhők alatt
csókolóztunk először
kissé megszedültem
és lekávéztaalak*

*a san negreşti-i mályvaszín felhők alatt
megismertem a békét
és minden koncentrált érzelmet
egy tracklistben*

*a felhők fölött
szuperhősök dotáznak és szidják
az összes holtat aki veri
a csövet az éjszakában*

HORVÁTH BENJI fordításai

REPKŐ ÁGNES

A törzsben az anyag

*Az évgyűrűk bilincsére teszem kezem,
amit a kövekből, az ásványokból
halmozó történelem láthatóbbá tett.
Szinte tolul az anyag,
a szintézisben összeáll formákká
az öntudat. A liget ágai,
az összes próbálkozás kiáltja:
élni, élni küldtél minket!
Megmarkolom törzsedet, mint tanú,
hogy jelen vagyok, jelen voltam,
az évgyűrűk ölén sűrű mélabú.*

Huzalok

*Feltűnően színtelen sápadtságod
a zűrzavarban kémlelem.
Az lehetetlen, hogy ne az ajtót
hallgassd most, hogyan csikorog,
hogyan csapódik, tam-tadam.
Egy orosz-lánsárga kendő csücskei,
egy vörös-tinóru mohába bújva,
egy kimosható folt, egy váza éle,
szalmaszálból font huzal.
Hol egykoron volt beton, most kavics.
Szigonyt ütött a lágy részekbe,
elüldözte a széleket.
Lyukas lepedőt akasztott
az árva szigorról feszített égre.*

*Figyelem színtelen sápadtságom,
az ajtót hallgatom,
fülemben csengő csapkodásod...
tam-tadam.*

Sziszüphosz (Hiedelmek)

*A tegnap félig
megkerülhetted volna a holdat.*

*És most itt állsz,
minden testnyílásod,
az összes szórszálad,
még a testeden a szaru is
reszket.*

*„Használd ki, amit birtokolni vélsz.” -
pislogja az ország leghíresebb csontkovácsa.
Sziszüphosz jelmezben a pulpitusról int.*

*És te attól félsz, hogy
kilötyögteted a vizet
az idő anyagába fűrt kútba
merített vödrökből.*

Szedd össze magad.

Patetikus vers a gyönyörű tavaszhoz

*Tavasz van.
A pince sötétjéből
felrepülnek a muskátlik.
Melléjük felhő-üveg asztal kerül,
két méregzöld, műanyag székkal
(a harmadik tavaly eltört).
Ott fogok kávézni
valamelyiken.
Onnan figyelem
a kerítésre vetített
napfoltot, a szmoggal
kevert friss levegőt
a szomszéd ház teraszán
teregető Lupu nénit,
és a kábelekkel szeletelt,
végre kék eget.
Szóval nem kérdezek semmit,
csak elnyúlok az olcsó,
méregzöld, műanyag,
törékeny széken.
Esetleg a bogarakra vagyok kíváncsi,
esetleg de szép a muskátli.
Tavasz van,
megadom magam, felengedek,
mint a jéghegyek
klímaváltozáskor.*

Morfémák

*Aludtam.
A sokat hallott verset
libasorban szavalták,
nem is szavalták,
kiabálták a lidércek:
Sok a halott.*

*A csendet nem mondom ki.
Kimondom
egyszer s mindenkorra,
ami néven nevezhető:
például tulipános tilinkó,
labdarúgó-szövetség,
olívás kézkrém,
fecskefarkú pillangó,
mélyvénás trombózis,
farkasalmalepke.*

SzemTanú

*Csak azt akarom mondani,
láttam a fájdalmat.
A szemeid alatt hintázott
két szürke, elmosódott karikán.
A széllel husángok érkeztek,
püfölték a hátadat,
de mentél tovább.
Ködös pupilláidat is láttam,
nem volt bennük cél, sem esély,
de mentél tovább.
Ez a céltalanság
tette elviselhetővé,
hogy már nem tudsz megállni.
Csak akarom, hogy tudd, láttalak.*

DAN NEGARĂ

szombat délután van és a kis herceg

(e sîmbătă după-amiază și micul prinț)

erőset iszik a bukarest utcai udvarok között
 füttyörészik nekem a régi kiskertből
 ahova a meleg a felejtés és a csalán
 úgy lopózott be akár a hernyó az ádámcsutkába
 karonfogva viszem haza ahol zúg
 egy kis ételmaradékokkal befedett bolygócska
 zongorahúrok és néhány öreg macska szomorú szeme
 azt mondta nekem hogy nem fél a globalizációtól
 minden megtörtént már minden egyes kaporvirágban
 vibrál az entrópia
 azt kérdezte tőlem miért nincsenek gyerekeim 27 évesen
 egy bangkoki árus ugyancsak
 dohányozva nevetve pad thai-t sütve egy laposföldnyi
 buddha-pocaknyi
 serpenyőben
 gombóc a nap a fény nélkül megnőtt szem
 pályáján
 egy kényelmetlen bolygócska
 egy másnapos reggel amikor megálltam
 hogy az emberekkel teli tó vizét nézzem
 mentem folytattam az öregedést
 a magasból egy lélegzet száll
 a romokra a városra képernyőkre rövid
 ruháscsákkal
 karokkal
 hadonászó mozdulatokkal
 bármelyik gyerek ha akarta volna
 megszülethetett volna

[Cím nélkül]

csillagok vannak ma látom őket szemüveg nélkül is

(azi sunt stele le văd și fără ochelari)

egy mechanikus gumiabroncs-kígyó lángol
 burning man az ég szájának hematómái között
 gomolyogva felrobbanó torkok és csövek között
 mintha egy istenben mely embertelenül ítél
 neked csak azért van lelked mert
 én vagyok a város
 a város godzilla
 még emlékszem a húsvéti meleg éjszakákra
 ahogy reggel fele álmosan ittam egy háromazegyben kávé
 az üres gyöngyvirág-
 és tyúkszarszagú kerülőúton
 tiszta fejjel feküdtem le
 kellékszerű testemet fogdosva
 hazátlan alvó fiú mediterrán halászok csónakjaiban
 megpillantom ahogy a kenyeret szelik
 vagy ahogy a gallérod mozgatod a nyakadon növényyszerűen
 pulzálva
 összemocskoltam a sárcipőmet
 jobb lenne ha visszafordulnánk
 sehol sincs már otthon sem a bentlakásban sem a szülőknél
 az én hegyeim szeméthalmok
 és te elnézed ahogy a gyerekek szaladnak feléd hogy beléd
 léphessenek
 mint egy buddhista sztúpába
 és nem engedted többet ki őket
 eunuch vagyok a Partenon romjain
 képtelen rá hogy ujjam a Megváltó felém nyújtott
 sebeibe tegyem

aszfaltnomádok

(nomazi de asfalt)

virágokat rajzoltak
 a csizmák talpára
 hogy mikor az utolsó arcukat visszafordítják
 virágos arccal távozhassanak
 felfújható birodalom zúzsa szét a felfújható szájukat

az illatod úgy lüktet mint egy dombok közt
 eldugott kis hely törött csontja

és mi ez a kezdet
 sarki hajnalok agresszív gesztusai a szemekben
 víz susogása túlelű erdőkben
 hátizsákkal mintha egy szív lenne a hátán
 ha nem a vég ahova el akarnánk jutni
 hogy ordíthassuk a kerti asztalnál hogy szabadok vagyunk

SÁNTA MIRIÁM fordításai

Locker Dávid 1998-ban született Szatmárnémetiben. Az ELTE BTK hallgatója. Verseit, kritikáit többek közt a *prae.hu*, az *Irodalmi Szemle*, a *Hévíz* és a *Kalligram* közölte.

Luca Ștefan Ouatu 2000-ben született Negrești-ben, jelenleg Kolozsváron tanul. Egyike a legígéretesebb fiatal román költőknek. Első kötete *Cinematic* címmel je-

lent meg 2019-ben az OMG Publishing House kiadónál.

Repkő Ágnes 1978-ban született Nagyváradon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán, majd a Partiumi Keresztény Egyetem bölcsészkarán folytatott tanulmányokat. Jelenleg Nagyváradon él, és kiadványszerkesztőként dolgozik a helyi napilapnál.

Dan Negară (1989, Moldovai Köztársaság) a Chișinău-i Alkalmazott Informatika szakon végzett, jelenleg programozó. A Cenaclul Republica irodalmi kör tagja, több román és angol nyelvű folyóiratban publikált. Első kötete, a *Triphopuri*, 2019-ben jelent meg a Paralela 45 kiadónál.

Szinte

Nem a napszúrástól félek, ne gondolja. De muszáj kalapot tennem, másképp olyan lennék, mint egy madárijesztő. Kilencvenhét nyara volt még ilyen szeles. Bár Porto az más, északibb vidék. Pár hónapra költöztem oda, élt ott egy barátom. Meguntam Pestet. Ez a férjem halála után három évvel történt. Tudja, mi járt a fejemben? Mediterrán ország jó borokkal. Tényleg jók voltak.

Egy gin tonikot kérek. Két jéggel. Szóval a borok jók voltak, már ha szereti a likórt, amit bornak neveznek. Minden egyéb pocsek. Főleg az időjárás. Folyton esett, elképzeltetlenségig kis cseppekben, sodorta őket a szél, bele egyenesen az ember arcába még nyakig behúzott, srégen lefelé tartott esernyővel is. A parton pedig nem voltak napozóágyak akkoriban. Bekentük magunkat napolajjal, lefeküdtünk a törölközőre, a szél öt perc alatt beterített homokkal, olyanok voltunk, mint két hatalmas bécsiszelet. És a fado! A fado nem az, amit itt csütörtökönként előad a vendégeknél az a lányka gyönyörűen kisminelve, pontosan kicentizett fájdalommal a szemében. Azt kocsmákban éneklék izzadságszagú, délutánra már kapatos nyugdíjasok, egymás nyakába borulva. Nem az én ízlésemnek való. Elpuhítja az embert.

Róbert volt ilyen elérzékenyülő. Jött, hogy kifussak a teremből, mikor a mozi-ban hüppögni kezdett a megható jelene-teknél. Persze nem szoltam semmit, oda-bújtam hozzá, ő meg, butuskám, azt hitte, milyen szépen romantikázunk. De nem lettem a felesége. Az ember sosem tudhatja, milyen undorító szokáshoz megy férj-hez. Ez a legfontosabb párválasztásnál, fiacskám, ezt véssé az eszébe. Van barát-nője? Már el is jegyezte? Mindegy, legközelebb tartsa szem előtt. A jó tulajdonsá-gok eltörpülnek, a lényeg a rosszakon van, hogy mit tud elviselni.

Albertnek, tudja, mi volt a szokása? Mindig fázott. Te jó ég, rühellem a fázós férfiakat! Maga is az? Nézze el nekem ezt a viszolygást, lehet, csak az emlékek teszik. Szóval rossz volt a vérkeringése, vagy mit tudom én, folyton fázott a lába. Zoknisan bújt be az ágyba, csak akkor vetette le, mikor bemelegedett. Ha csak pár napra lankadt a figyelmem, bűdös zoknik teljes gyűjteményét kellett kiszednem a paplanunk alól. Kiráz a hideg, ha rágon-dolok. Persze nem ez volt a legrosszabb.

Adjon valami rágcálnivalót! Nem is, dobjon össze inkább egy tosta mistát! Dobjon össze, ezt az unokámtól tanultam. Nem szereti Algarve-ot, nyaranta is szívese-ben marad Pesten, szerinte túl sok itt a tu-rista. Érti maga ezt? Oregánót? Mindegy. Úgysem érzem. Hány éve volt a járvány? Kilenc vagy tíz? Szinte mindenkinél hely-reáll a szag- és ízérzékelés, ezt mondták. Én a szinte rossz oldalára kerültem, pe-dig az nem gyakran esik meg velem. Nem árultam el senkinek. Főleg az illatok hiányoznak. Nem is hiányoznak, inkább fe-

[Cím nélkül]

szélyez. Hogy például nem érzem, mennyi-re erős rajtam a parfüm. Nem is használok újakat, csak amiket már ismerek régről.

Hogy miért? Hatalmad van, de már öregszel, és sokan úgy várnak a gyenge-ség első jelére, mint a keselyűk. Ettől féltem. Ha megneszelik, hogy hiányossága-im vannak, idő előtt kiveszik a kezemből az irányítást. Mostanra sok mindent át-adtam, de az utolsó szó még az enyém. Kicsit paranoiás vagyok, azt hiszem. A bejárónóm, még otthon Pesten, elutazás előtt hozott egy csokor nárciszt. Mondtam, hogy gyönyörűek, mire ő, hogy ezeknek már nem olyan az illata, mint a régiek-nek. Összerezzenem. Nem tudtam, nem csak tesztelni akar-e. Azért odahajoltam, és azt feleltem, hogy ezeknek már szin-te nem is érzem az illatát. Egész délután ezen tépelődtem, hogy vajon beárul-e a lá-nyomnak. De túl gyanakvónak sem sza-bad látszani, mert egyből rád sütik, hogy időskori paranoia.

Tudja, mit vettem észre? Hogy emiatt a memóriám is romlott. Nemcsak a kor teszi, higgye el, nem tagadásról van szó. Ezzel kiesett egy trigger, hogy is mondják ennek magyarul? Nem a ravaszra gondo-lok, hanem az a valami, tudja, ami bein-dítja az emberben az emlékezést. Volt pél-dául egy naptej, olyan volt az illata, mint anyám kézkrémjének, amit gyerekkorom-ban használt. Ahányszor megéreztem, be-ugrottak képek, pillanatok. Vagy a lonc. Tudja, milyen az illata? Ivott már jázmi-nos zöld teát? Úgy kell elképzelné. Szóval, ha érezhetném, lehet, kitisztulna minden. Most olyan zavaros.

Tudja, mi a furcsa? Néha nem tudom, valóban úgy volt-e? Azokra az évekre gon-dolok. Hogy tényleg ő kínozott úgy meg,

vagy én saját magam? Hogy be voltam-e csavarodva? Igazából azt sem tudom, ki lehetett volna-e bírni becsavarodás nél-kül. Ezt a szót is az unokámtól tanultam. Tetszik. Örültem szerettük egymást. Idő-sebb volt és tehetős. És tudom, mi futott át máris a kobakján a barna tincsei alatt, de nincs igaza. Nem érdekből mentem hozzá, szerelmi házasság volt. És impo-nált, hogy egy ilyen tapasztalt férfi engem választ, különlegesnek éreztem magam. Bután hangzik, igaz? Talán ha nem sze-retem, nem lett volna rám ilyen hatással. Látja, eddig ez eszembe sem jutott.

Észrevétlenül kezdődik. Nagyon finom a borjúpörkölt, amit főztél, épp csak a kelleténél egy hajszálnyival hamarabb tetted bele a vörösbort, ha sokat fő, elmegy az íze, pedig, ugye, pont ez lenne a lényeg. De nagyon finom. Szinte olyan jó, mint amit ő főzött egyszer, mikor is? Bármikor. Más-kor: gyönyörű vagy a ruhában, amit arra a fontos vacsorára választottál, csak picit hosszabb a kelleténél, kicsit vénasszonyos. Nem kell öregítened magad miattam, de ne aggódj, azért gyönyörű vagy.

Szóval amit csinálsz, az mindig nagyon jó, szinte tökéletes. Szinte. Aztán kezde-nek feloldódni a határok aközött, amit csinálsz és aki vagy. Te vagy nagyon jó. Csak nem zseniális. Mint ő. De ezzel nincs sem-mi baj. Baj akkor van, mikor zsugorodni kezd a nagyönjösöd, mint egy jégkocka a napon. Előbb középszerű leszel, aztán gyenge. A házasságokot egyébként csodálatos, csak épp te vagy gyenge. Hisztis meg bizonytalan. Ha nem lennél ilyen, tö-kéletes lenne minden. Ilyen görcsös. En-gedd már el magad, ezzel rontasz el min-dent. Gyönyörű vagy és csodálatos, csak épp elrontasz mindent.

Ez egy örvény. Nincs eleje vagy vége. Állandó. Folyton félsz, hogy elveszíted. Évek telnek el, mire kapiskálni kezded, hogy talán akkor járnál jól. És utána jön csak a java. Az erőgyűjtés a nagy lépéshez. Heteig tervezed az ötmondatos beszéded, közben úgy érzed, egyre közelebb vagy ahhoz a ponthoz, mikor meg tudod már tenni. Nevelgeted magadban az erőt, mint egy törékeny növényt, dédelgeted, nap mint nap gyönyörködsz a növekedésében. Aztán egy reggel arra ébredsz, hogy nincs ott semmi. Soha nem volt, a puszta földet bámultad heteken át. Én mondom magának, téboly. Rájössz ismét, mert ezek folyton ismétlődő ciklusok, hogy csak egy darabka fekália vagy, aki semmit sem tudna kezdeni magával egyedül, hiszen eddig is eltartották, vagy ki, a megfogalmazás attól függ, mennyire irigy, aki mondja, mert, ugye, pénzük, mint a szemét, munka nélkül él vígan, csak azt a vígságot próbálná ki egy napra, aki kívánja.

Aztán mikor a legkevesbé számítász rá, amikor már beletöröttél mindenbe, jön egy döntés. Tusolni ment. El is csúszhatott volna, és csak eltöri a lábát. De megesküszöm magának, tudtam. Abban a pillanatban tudtam. Hangtalanul surrantam ki a kertbe, ha netalántán mégse. Egész délután a virágok közt voltam, egy kosárnyi tulipánhagymát szedtem ki a földből. A parancsolat csak annyit mond, ne ölj. Különbösen is, mi ez az elkeseredett küzdelem, hogy bent tartszuk az életben, akinek ott már semmi keresnivalója? Pészméker. Maga szerint az nem vétek a természet ellen? Nem kell felelnie, két sztent van a szívében.

Szóval egész délután tulipánhagymákat szedtem, estefelé a lonc illata öntött el mindent. A szabadság illata. Na, ne vágjon olyan ijedt képet. Az meg sem fordult a kis buksijában, hogy esetleg hazudok? Hogy érdekesebbé tegyem a regényét, mondjuk. Azt ír, nem? Igaz. Ha a szavakkal is olyan fukar, mint az alkohollal, jó lesz az a dráma. Töltsön rá még egy kis gint. Nem rájöttem, láttam, mikor készítette. Nyugodjon meg, nem fogom kirúgni. Jól esik a magyar hang, errefelé nem vagyok hozzászokva. Hogy jutott eszébe pont idejönni? Értem. Fordít is? A napsütés nem tesz rosztat az alkotókedvnek?

Tudja, mire jöttem rá? Huszonöt fok fölött nem érdekli az embereket a kultúra. Bevallom magának, engem már huszonöt alatt is egyre kevésbé. Az ilyen vén szatyrokknak, mint én, már csak napsütés kell és tánc. Elmélkedjenek a fiatalok, az ő idejükben kitelik. Tudja, hogy olvasok könyvet? Tíz oldal az elejéről, tíz a közepéből. Ha jó, előlről kezdem, és végig olvasom. De csak is háromszáz oldal alatt. A szószátyárok, akik annyiban nem képesek elmondani, amit akarnak, ne az én időmet rabolják. Ezt a férjemtől tanultam, ő hetven volt, én hatvan, mikor alkalmazni kezdtük. Mire nem jó egy idősebb férj bölcsessége. Az az első volt, én most Mihályról beszélek.

Szia, Kuci, hol kóboroltál? Szomjas vagy? Töltsön vizet egy mogyorós tálba! Tessék, igyál! Nem a kutiyiból jön a neve. Olyan, mint egy róka. Rókuci. Férjem vagy kutiyám? Négy. Hetvenhárom vagyok. Ha jól számolom, kettő még belefér. Van egy tüze?

VINCZE FERENC

Az indulás ideje...

A paprikás krumplit nézte maga előtt. Aztán Donkó Lőrinc pillantása a szomszéd asztalra esett, ahol valaki lilás, kásának tűnő masszát evett villával, mellé rántott gombát. A gomba még rendben, de a lila szín láttán kényszeredett vigyorba rándult az arca. Visszafordult a tányérjához. Néhány vastagra szelt kolbász díszítette a szinte mértani pontossággal feldarabolt krumplikat, a szaft tökéletes volt, nem túl híg, nem túl sűrű, éppen amilyen másnaposan szokott lenni a paprikás krumpli.

Mióta pár hete kijött a Morgó-patak menti erdőségekből, nem evett még rendes ételt. Egyszerűen nem kívánta. Nem kívánt semmit. Csak hasgörcsei voltak, néha összegörnyedve feküdt az ágyán, hogy kibírja. Miután kiért az erdőből, még gubbasztott pár napig az erdészházban görcsei társaságában, aztán elindult a patak mentén a kocsma felé. Azon a helyen, ahol a meder kiszélesedett, és mély gübbenőket kotort magának a sebesen alázóduló víz, megállt. A part néhol iszapos volt, sáros, a lemenő nap meg-megcsillant a tavaszban zöldellő fákon, friss, zsenge fű illatát sodorta a szél, minden csöndes volt. Csak a víz buggyant néha-néha egyet, de csak halkán, szinte már-már hívogatón. Eltelt kis idő, mire észrevette, hogy remeg a lába. Hol vádlíja, hol combja rándult meg, majd mindkettő egyszerre. Hogy a frász törje ki a sok mászkálást, mordult fel magában, de dühe olcsó volt, mesterkél, kevéssé őszinte, és ezt érezte. Egyedül volt, közel s távol senki nem járt arra, akinek kifakadhatott volna. Esetleg magának. De annak sok értelme nem volt. Vagy ki tudja.

A kidölt fa ott árválkodott a patakparttól nem messze, pár félig kiszáradt fa társaságában. Éppen annyira volt magas, hogy kapaszkodnia kellett, mikor felmászott rá, hogy megpihenjen kissé. Nyurga lába lelógott, himbálódzott, és az erdészgyerek közben a bakancsa orrát nézte. Ahogy megcsillant rajta a lemenő nap naranccsárga fénye, fura módon a bakancs vörösesen fénylett. Káprázik a szeme, állapította meg pár másodperc után, de akár hogy hunyorgott, csak nem akart eltűnni az a vöröses – vagy talán lilás? esetleg lilászvörös? – árnyalat, ami beborította a bakancs teljes orrát. Megrázta a fejét, megdörzsölte a szemét, s mikor még mindig lilászvörös árnyalatban pompázott bakancsa, leugrott a fáról, és sietős léptekkel visszament a patakhoz. A parton leguggolt, kezét a hűvös vízbe tartotta, majd többször is patakvizet lögybölt az arcára. Jó alaposan megmosta az arcát, a szemét, aztán ismét az arcát. Lenézett, és az a kurva bakancs még mindig lilászvörös árnyalatban virított. Na elég, tört ki belőle hangosan, mindkét lábával belépett a patakba, lehajolt, és dörzsölni kezdte. Nem tudta volna megmondani, meddig is dörzsölte a bakancsait, mindenesetre a víz

egy idő után elszíneződött, és a bakancsai körül kisebb barnás foltok keletkeztek, amik aztán elnyúlva, elvékonyodva úsztak lefele a zúgó irányába. Csak nem vagyok hülye, futott át rajta a gondolat, de mire végképp eltűnt volna, mármint a gondolat, tekintete a kezére tévedt, amit a nagy dörzsölésben, sikálásban véresre horzsol. Óh, hogy baszná meg, fakadt ki megint, és felemelkedett. Viszont miközben vérző kezét tapogatta, ismét bakancsaira nézett, amik barnán, nedvesen, kissé átázva egészen megnyugtató látványt nyújtottak. Elégedetten sóhajtott fel, hogy ezt is megoldotta, mint annyi minden más életében, és sietve, megelőzve a lemenő nap fényének újabb játékát, elindult a kocsma felé.

Donkó Lőrinc belekanalazott a paprikás krumplibá. Az arányok megfelelőek voltak, nem túl nagy krumplidarabok, hozzá jól ment az enyhén csípős kolbász, ami szerencsére nem pulyka, hanem disznó volt. Utálta a pulykakolbászt. Erre akkor jött rá, amikor egy sietős vásárlás alkalmával nem igazán nézte meg, mit is tesz a kosarába, csak az erdészházban derült ki, hogy kénytelen lesz megenni két szál pulykakolbászt. Egyszóval a kolbász illett a krumplihoz, és ez nem kevés. Bár ugye a helytől ez volt a minimum, mármint, hogy a krumpli illik a kolbászhoz, vagy fordítva. Más volt, mint *A félszemű hiúzhhoz* a patak partján, nagyon más. Csöndes zene szólt, az emberek beszélgettek, a pincérek – voltak pincérek! – figyeltek, az asztalok tiszták voltak, tiszták és hatalmasak. Miközben újabb kanál paprikás krumplit vitt a szájához, azt méregette, hogy vajon milyen széles az asztallap. Lehetett olyan méter, talán több is. Biztonságos távolság, az biztos, állapította meg, itt azért idő kell, míg áthajol az ember a vele szembeülőhöz, és azalatt fel lehet készülni. Pofonra, bármire.

Mert – ötlött eszébe ismét az útja és aztán a kocsma – odahaza *A félszemű hiúzhhoz* asztalai nem voltak ennyire szélesek, és ha az ember túl sok hülyeséget beszélt, vagy óvatlan volt, és túl hosszan nézett, esetleg botor módon nem kevertet, hanem abban a faluvégi kricsmibben Unicumot kért, nos, akkor rögtön rájött, miért is biztonságos a széles asztal. Mert a keskeny asztal fölött a törzs csekély előrehajlításával már röpiült is a pofon, sőt, a második is, és mire a túloldalon lévő feleszmélt, már odalentről nézegette az asztal lapját. Mire aznap, a bakancsmosdatás után odaért a kocsmához, nem volt már senki ott, és a tekintélyes pocakot eresztett korcsmáros éppen törölgette elfelé a poharakat. Lőrinc tekintetét és vérző kezét látva nem kérdezett semmit, de még szótlanul töltött egy deci kevertet. Nem féldecit, látta, a deci most jobban fog esni. De tudni nem akarta, mármint a vérző kéz történetét. Megvárta, míg Lőrinc felhajtja, aztán

>>>> folytatás a 16. oldalon

fogta a poharat és előblögette. Az erdészgyerek szinte ugyanazzal a mozdulattal, amivel letette a poharat a ragadós pultra, indult is kifelé a kocsmából, és lopva néha a bakancsára pillantva a vasút felé vette az irányt. Még jó, hogy a korcsmáros nem kérdezett semmit, fogalma sem volt, mit is tudott volna mondani. Mit is mondhatna? Hogy véresre dörzsölte kezét a lilásvörös bakancsán, ami barna volt? Hogy hiába dörzsölte, csak nem akart lejönni az a rohadt árnyalat a bakancsáról? Hogy az azelőtti héten szinte odafagyott ahhoz a fához a Morgó-patak menti erdőben? Hogy hiába várt, hogy hiába ült ott, hogy feladta? Donkó Lőrinc nem adja fel, morogta maga elé, miközben egyik lábát a másik után tette az állomás felé, és közben tudta, hogy hazudik.

A vonaton alig volt valaki. Egyedül ült a fülkében, és nézte, ahogy távolodni kezdenek a házak, mögöttük a hegyek, az erdő. Minden egyből távolinak tűnt, tudta, ott kell hagynia most a házat, a patakot, az erdőt, meg azt a fát, ahol órák hosszat üldögélt keddenként. És bár ezt mind tudta, mégis valamiféle bizonytalanság vegyült ebbe az erős tudásba. Bizonytalanság, mivel belül, valahol kóbor lelke mélyén bizonytalanság feszítette, hogy mi van akkor, ha nem vett észre valamit. Ha nem vette észre, amit kellett, amit lehetett. Addig, amíg lehetett. Ekkor hirtelen felült, mintha le akarna ugrani a vonatról, de csak nézett a távolodó házak, hegyek és erdő után. Aztán legyintett egyet, és visszadólt a műbőrülésbe, és lehunyta a szemét. Nem akarta látni őket, ahogy korábban lilásvörös színben játszó bakancsát sem. Nem akart látni.

Donkó Lőrinc ismét belekanalazott a paprikás krumplibába, és már nem az asztal szélességét méregette, hanem a szomszéd asztalnál lévő tányéron alig fogyogató lilás masszát bámulta. Erősen izgatta fantáziáját az a lilás kása, azaz, félreértés ne essék, meg nem ette volna, de a nevé jó lett volna megtudni. Mivel illedelmes volt, oda nem mehetett megtudakolni, elnézést, ugyan már, mondja meg, mi is a neve ennek a valaminek. Próbálta illat alapján beazonosítani, de az asztal szélessége meggátolta az illatok terjedését, legyenek azok bármilyen csábítóak, csalogatóak és merészek. Rossz asztal választott, gondolta ekkor kissé dühösen, de mindig gondos asztal választ. Bár – jutott eszébe – sosem feltételezte eddig, hogy az asztalválasztás ennyire lényeges lehet egy ilyen helyen. Legalább a paprikás krumpli az jó, állapította meg végül, mikor abbahagyta végre a szaglászást. Csak fogy, állapította meg szintén, mikor a tányérjára nézett. Ha kér kenyeret, azzal még időt nyer, ráadásul talán még jól is fog lakni. Felnézett, és addig kereste az egyik pincér tekintetét, míg az oda nem nézett. Ekkor intett.

Amikor befutott a vonat a pályaudvarra, alig akart leszállni. Nézte a tömeget, ahogy özönlött kifelé a csarnokból, és valami furcsa félelem kerített hatalmába. Ismeretlen volt számára ez az embertömeg, ismeretlen a pályaudvar és a város. Ránézett bakancsára, és mikor látta, hogy

[Cím nélkül]

a megszokott barna színében pompázik, megnyugodott, és végre felkászálódott az ülésről. A csarnokból az utcára érve szénézett. Az indulás ideje eljőve, idézte fel magában a mondatot, de aztán csak azt nem mondta meg senki, hogy merre. Arra ment, amerre a legtöbben indultak, és úgy tűnt egy idő után, hogy a belváros felé araszolhat. Néha megnézték, sőt, egyesek megbámulták zöld erdészkabátját, barna nadrágját és bakancsát. Nem túlságosan érdekelte a dolog, ráadásul kezdett éhes lenni. Elment egy-két kifőzde előtt, de nem igazán nyerte el a tetszését a kirakatba kipakolt étel. Mindenféle főzelékek, fasírtok, nagy szelet rántott húsok néztek kifelé az üvegen keresztül, de olyan másnaposnak, száraznak vagy egyszerűen rossz ízűnek tunktek. Tudta jól, ezt nem lehet megállapítani ebből a távolságból, de nem érzett semmilyen készletét, hogy beljön valamelyikbe. Tavaszodott, és valahogy, maga sem tudva, honnan származik az érzés pontosan, de arra vágyott, kiüljön egy félig nyitott teraszra, egyen és igyon egy kávét. Mint ahogy az emberek teszik. Mintha azóta erre vágyott volna, hogy kijött aznap az erdőből. Ekkor pil-

lantotta meg a tér sarkán azt a kisvendéglőt vagy kávézót, pontosabban nem is tudta volna megnevezni, hiszen Donkó Lőrinc mégis csak erdészgyerek volt, a tölgyet a bükkötől, a szalamandrárt az erdei gyíktól, az étit a meztelen csigától meg tudta különböztetni, de a kávézót a kisvendéglőtől aligha. Ugyan terasza nem volt, viszont a jó időre való tekintettel hatalmas üvegajtói tárva-nyitva álltak, szinte olyan volt, mintha egy félig nyitott teraszra ülne be.

És most ott ült, és kanalazta a paprikás krumplit, és intésére a pincér odasietett hozzá, és készségesen megígérte, azonnal hozni fog kenyeret. Milyet? Hogyhogy milyet, kérdezett vissza értetlenül Lőrinc, és őszinte kíváncsisággal a szemében várta a választ. Barnát vagy fehérét? Lenézett a bakancsára, majd vissza a pincérre. Barnát. És egyúttal bátorságát összeszedve a szomszéd asztal tányérján még mindig félig ott lévő lila masszára mutatva, óvatosan megérdeklődte, mit is esznek odaát. Céklás polentát, mondta a pincér, és elsietett. Na baszki, a puliszkát is el lehet baszni, morogta maga elé félhangosan Donkó Lőrinc, és a kanalat a tányérjának támasztotta. Míg várta a kenyeret, kabátja belső zsebéből elővette a keménytáblás füzetét, gondolta, feljegyzi a céklás polentát, hiszen akárhogy nézzük, mégiscsak a nap eseményévé nőtte ki magát a lilás massa. Éppen csak arról feledkezett meg, hogy egyik utolsó alkalommal *A félszemű hiúzhhoz* kályhája mellett az utolsó oldalt is teleírta. És bukása. Ez volt az utolsó szó a füzetben. Azóta nem nyitott új füzetet, azóta egy sor sem írt. Nem volt miről. Eltűnt minden és mindenki. A semmiről elég nehéz írni, nyugtatgatta magát az utolsó szón merengve, és lassan becsukta a füzetet. Majd megjegyzi az elbaszott lila puliszkát, amúgy se lehetne könnyen elfelejteni.

Felerősödött a zene, megérkezett a kenyér. A barna. Egy szeletet kettétört, és beletunkolt a paprikás krumplibába. Az legalább jó volt. A tér túloldalán lévő magas bérházak között éppen lefelé ereszkedett a nap, és sugarai meg-megcsillantak a poharán, tányérján, villáján. A szék kemény volt, mint az a kidőlt fa a patak partján. Újabb adag paprikás krumplit kanalazott, újabb darab kenyeret tunkolt. A kezén még érezte a patak hűvös vizét, bakancsának érdes felületét. Látta maga előtt a patak áttetsző, világoskék felszínét, egy hal, egy állat sem mozdult. Ahogy pár héttel korábban a még havas, jeges erdőben sem mozdult semmi. De belül, kóbor lelke legmélyén bizonytalanság feszítette, hogy csak ő nem vett észre valamit, csak ő nem figyelt eléggé. Újabb adagot kanalazott szájába, egy darab kenyérral segítette fel az utolsó kolbászt a kanalára, miközben kétségbeesetten nézett át a másik asztalra, ahonnan szintén elfogyott a céklás polenta. A tányérok üresek voltak. Kanalát még lenyalta, száját megtörölte a szalvétával, és reszketni kezdett. Közeledett az indulás. Csak akkor nyugodott meg valamennyire, mikor fizetés után pénztárcáját zsebébe süllyesztve, bakancsára nézett. Pompázott. A lilásvörös összes árnyalata ott tündökölt érdes, megkopott felületén.

SINIŠA TUCIĆ

Tűlevelű erdő

(Šuma četinara)

A militáns avantgardisták elhagyják
a XX. századot,
sisakkal a fejükön masíroznak magas
szárú bakancsaikban,
előtte befaltak egy hamburgert
a McDonald's-ban,
túléltek a Tomahawk találatát.

A költők elhagyják a lírát,
a nyelv dezintegrálódott,
neorealizmus a divat,
kivetítve az orvosi egyetem
amfiteátruma fehér vásznára.

Hagyjál pihenni
a tűlevelű erdőben,
hadd szaglásszam a gyufásdobozt a hegyi
kunyhóban.

Zaj az erdőben,
az avantgardisták túléltek,
nem szöktek elég messzire.

Semmi sem maradt,
marhahús a gyomorban.
Feldúlt étterem
és kráter.

Nem találok a kiutat az erdőből,
pedig vezér szeretnék lenni.
Az erdőben az utak keresztezik egymást,
a nyelv dezintegrált.
Az erdőből nincs kiút,
Pofátlanság túlélni,
és még pofátlanabb
közönség elé állni.

A katonaság elmasírozott,
a pokol képe homályos,
elnémult a zaj,
marhahús a gyomorban.
Hagyjatok pihenni
a tűlevelű erdőben,
hogyan dobozos gyufával
felgyújtsam a kunyhót.

Ismét az utcán

(I ponovo u ulici)

Hálóban az utca,
a háló a menedékem,
csendes béke,
a techno gép után
nyugalmat szeretnék,
sáros lenni, mint egykor,
újra egyedül az utcán,
hálóban az utca,

Siniša Tucić 1978-ban született Újvidéken, ahol jelenleg is él. Eddig négy verseskötete jelent meg: *Betonska koma* (Betonkóma, 1996), *Krvava sisa* (Véres csöcs, 2001), *Nove domovine* (Új hazák, 2007), *Metak* (Golyó, 2012). A háborús kilencvenes években a rezsimmelenes MAGNET nevű performer csoport tagja volt, emiatt a karhatalmiak többször zaklatták, akárcsak a csoport többi tagját. Magyarul eddig a *Fosszília*, az *Ex Symposion*, a *Sikoly*, a *Tiszatáj*, illetve a *versumonline* közölte az írásait. A mostani versfordításoknak a szerző legutóbbi kötete szolgált alapul.

[Cím nélkül]

minden zene volt,
minden margó volt,
minden fa volt,
vastag fa,
ismét
fakorona a magas, zöld hálóban.

Fotóesszé

(Foto-esej)

Most a rakparton sétálsz,
digitális kamera nélkül,
mégis
szívesen készítenél fotóesszét
a kevéske városmaradékról,
átkozott kerékvágásban,
van-e valaki, aki lelassít
vagy felgyorsul?

Minden változik,
ellentmond,
térjünk vissza a preszokratikusokhoz.

Víz, kék, fehér tányér,
Nyugatra néző satelitantenna,
túlél-e a posztmodern?
Mennyire hatásos a leveles sütemény
és a Coca-Cola a szegény egyetemisták
számára?

Tehát
készíthetünk fotóesszét,
napi háromszáz fényképet,
előnti-e a folyó az antennát?
Újra felfoghatunk bizonyos
törvényszerűségeket?

Izzó verses lap

(Užarena pesnička hartija)

Oda az utolsó lehetőség
Hogy kiadja a verseskötetét
És megnyerje az irodalmi díjat
A pszichoterápián
Az orvos kezébe vette a verseit
Megalázta
Ez micsoda?
Mi a szar ez?
Te aztán költő vagy
Baszom a lírát!
Majd megragadta a kéziratot
Körbenyalta a széleit az öngyújtó lángjával
Játszadózott a papírral
És rátaposott
A kuka fekete
kis pedáljára
A rendelő mosdója
Alatt
Belehajította a verses lapot
A városi hulladékudvar poklának
szakadékába
Oda a háromszáz eurója
Ennyi volt az irodalmi díj
Utána
Amikor kikerült a kórházból
És míg a garzonjának ágyában
Keféltek
A hajadon
portable luvnyájával
Akivel már szinte három éve együtt élt
Megpróbálták felidézni
Az elfeledett verssorokat.

• Te barom, te libám
Az a pszichoterapeutád
Tönkretett minket
Kikosarazta a felgyújtott
Verseidet a kukába
Amikor teherbe estem
Rábeszélte az elvetésre
Mondván hogy beteg a férjem
Alkalmatlanok vagyunk a gyereknevelésre
A gyerek genetikailag eleve szar lenne.
Utána elintézte nekem
Az illegális abortuszt
Zsíros összegért
A porontyunk
Az új Harry Potter intellektuális magzata
Az abortuszok
Sterilizáló kukájában végezte
Akárcsak a versek.
Hát nem látod
Eltaposnak
A költő barátod
Egy neuropszichiátert javasolt
Amikor válságban voltál
Hogy kivonjon a közéletből
Amikor pedig kicsuktál
A hideg teraszra
A mínusz öt Celsius-fokra
És amikor
Kamatyolás közben a puncimba
A segglukamba a mobiltelefonod antenná-
ját akartad dugni
Rohamod volt
Ez három évvel ezelőtt történt
A kisfiunk már ugrándozna
A jövőben pedig
A kis Harry Potter
Végigzarándokolná a szent hamburgerezőket
A panelházak tövében.

ORCSIK ROLAND fordításai

Valahonnan ismerős

Közösségi film. Sőt, komplett branding. Előzményként a Filmtett-workshop szituációs gyakorlatai, egy azonos című színházi előadás Temesváron, aztán a nemzetközi koprodukció, többek között a Jarmusch-filmek producerével, Jim Starkkal, egy baráti, low budget forgatás Kolozsváron és Budapesten, majd egy koronavírus miatti online premier. És mintha a forgalmazás része lenne a debütálást megelőző plágiumvád is, egyfajta felvezető performansz. Vitézy László, aki 1979-ben forgatott filmet egy reformáló TSZ-elnökről, arra szólította fel Hajdu Szabolcsot, hogy változtassa meg a film címét, ő ugyanis harminc évvel ezelőtt „lefoglalta” azt. Egyik fő kifogása az volt, hogy Hajdu filmjében olyan, a magyar politikai ellenzékben fontos szerepet játszó értelmiségiek szerepelnek, akik „a legszélsőségesebb akcióktól sem riadnak vissza”, és akikkel ő semmilyen közösséget nem vállal. Érdekes adalék, hogy mindkét *Békeidő* az aktuálisan regnáló politikai rendszer kritikáját fogalmazza meg, hősei szembemennek a direktívákkal, ezért a szakmai kritika mindkettőt bátor és elgondolkodtató filmnek nevezi (az 1980-as *Hajdú-Bihari Napló* megjegyzi még: „vitát kavarhat már a címe is”). A változó vizuális trend ellenére még a plakátjaik jellege is hasonlít. A kompozíció aljára pozicionált címsor tipográfiája, az ikonográfia használata: egy motívum lecsupaszítása és szimbólummá emelése.

Benczúr Gyula grafikus interpretációjában ugyanúgy a hétköznapi korabeli kellékei válnak a többletjelentés hordozóivá, mint a Hujber Áron / VAN stúdió több verziót is felvonultató plakáttervein. Olyan problémák merültek fel ebben a gyors replikaváltásban, mint az emlékeztet tisztaságának megőrizhetősége, a tabudöntés legitimitása, ugyanazon téma megközelítéseinek különbözőségei, az igazság relativitása, véleményesszabadság, szerzői etika, konzervativizmus kontra liberalizmus. Míg Hajdu azt állítja, hogy a két *Békeidő* jól megfér egymás mellett, Vitézy ott látja az alapvető különbséget, ahol a két film, a két állásfoglalás azonosságokat mutat. Még ha provokációnak vennék is Hajdu címválását, ez akkor is csak egy ugyanolyan ironikusan önreflexív gesztus volna, mint Vitézy filmjének harmadik percében a teljes képernyőt kitöltő A MOZI MEGSZÜNT! felirat. De tudjuk, hogy a generációk közti nézeteltérések alapja sokszor csak az időeltolódás. Ami egy-

kor hősiész lázadás volt, ma szemtelenség: „Az idősebb generációk számára a szocializmusban a művészet egyfajta rezonanciát tudott teremteni, éket vert a látszólagos egyetértésben, egyfelé haladásban” – mondja Vitézy egy interjúban. Nos, ma már látszólagos egyetértés sincs, a társadalom ugyanolyan élesen polarizált, mint a politika. De John Locke szerint, aki elsőként kritizálta a társadalmi szerződést, nem a pluralizmus vezet a békétlenséghez, hanem az elnyomás. Az önkényes visszaélések. A *Békeidő*ben ez a két állapot határozza meg a szereplők életét: az eltérésekből fakadó konfliktusok és a hatalmi visszaélések. Előkészített terépévé válik az elnyomásnak egy indulatait elnyomó társadalom. Vagy fordítva? Azért fojtja el indulatait mindenki, mert elnyomás alatt él?

Ez a plágiumvád-előhang nem csak a lebonyolítás kisstílusú jellegéből fakadóan illeszkedik a *Békeidő* jeleneteinek sorába, hanem azért is, mert rengeteg benne a filmes utalás. És nem csak a filmes – Hajdu magát is idézi, szétszedi, majd összerakja korábban felvetett témáit, ráismerünk a szövegekre. Újra és újra megvizsgálja, mitől is nem működik egy párkapcsolat. Egyik szereplője mondja ki: „Minden, ami történt, megtörtént. Innentől kezdve minden csak ismétlődés.” (Tóth Orsi karaktere itt például nem csak megtévesztően hasonlít Bibi Anderssonra, hanem ugyanúgy az Alma nevet viseli, mint Bergman *Persona* című filmjének ápolónője. De ott van az istentelen, kereső pap karaktere is, egy másik jelenetben, akinek lelki bugyrait szintén Bergmantól ismerjük.) A felnőttek kiábrándult világával párhuzamosan él egy *Harry Potter*en felnőtt generáció. A gyerekek, akik még tudnak varázsolni, és a kamaszok, akik már csak kamu-tenyérszólnak, és a varázslók attribútumait külsőségeként hordozzák (élő és halott állatokat). A supererő itt nem valami humbugot, hanem alapvető erényeket jelent: bátorságot, igazmondást, jellemességet (képzelnék el egy Greta Thunberget). A szülők muglik, azaz varázstalanított emberek, akik legjobb esetben is a közért tesznek erőfeszítést (a lelkész, az aktivista, a színházrendező, a pincér, a tanárnő,

a színész), de sem a saját, sem a társuk boldogságában nem hisznek. Nem azért, mert nem akarnak, hanem azért, mert már nem tudnak – az igazi varázslatot bűvészmutatványnak látják. E miatt az utalásrendszer miatt az ismerőség itatja át a film minden kockáját („S figyelted-e: a sűrű lé / mily biztosan, mily sunyi-resten / szivárog, kúszik fölfelé / a kristálytiszta kockatestben?” – Dsida: *A sötétség verse*). Ezeknél a filmes utalásoknál csak a valóságidézetek jelenléte markánsabb. Magyar nézőként nem tudhatunk elvonatkoztatni attól, hogy milyen helyzeteket és kiket látunk. És attól az érzéstől sem tudunk szabadulni, hogy valakiknek a terápiájában veszünk részt.

A *Békeidő* szereplői egyszerre specifikusak és sematikusak. Fontosabb, hogy emlékeztessenek, mint hogy egyedi és összetéveszthetetlen vonásokat hordozzanak. Ahogyan a valós helyszínekből színpadi értelemben vett színek lesznek, úgy sztereotipizálódnak a szereplők is. Felismerünk egy-egy konkrét helyzetet, amelyhez konkrét személyeket kapcsolunk – ez itt általános alanná válik, azáltal, hogy viselkedésmintákból és párbeszédsémákból tevődik össze. A külső helyszínek egyszerre valóságosak (felismerhetőek) és el-emeltek. Pont a betájolható konkrétumok által kérdőjeleződik meg a filmbeli tér valóságossága, és a valóságselemek annyira nem fontosak, hogy el sem kellett őket tüntetni: állandóan beleütközünk (mind a helyszínek, mind a cselekmény szintjén). Erre az ellentmondásosságra épül a film dramaturgiája: referencialitás – absztrakció. A lazán összefűződő, egymást keresztező jelenetek tere mintha maga az atmoszféra lenne. Ez földrajzilag bárhol lehet, de *itt* van. A *jelen* nem helymeghatározás, hanem jelen-lét. Miközben mindannyian egy végtelenített átmeneti időben élnek, egy olyan világban, ahol mindent lehet, de nincs értelme semminek sem. Semminek nincs következménye, sem a jónak, sem a rossznak. Ahhoz, hogy újra legyen, át kellene huzalozni a magánéletet, a közéletet. Ahogyan az aktivista válik a politikai vezetés kihangosított lelkiismeretévé, arra figyelmeztetve a számvevőszéket, hogy ne hunyjon szemet az állami szintű csalások és hazugságok

fölközt, intelme mikroszinten is érvényesíthető, az egyes állampolgárok viszonyaira. Tehát jelen vannak, de alvajárókként. Saját tetteik súlyára is akkor döbbennek rá, miután már cselekedtek.

„Rámvetítesz egy általad elképzelt képet”, mondja a lelkész a feleségének a rettentő kényelmetlen vasárnapi húsleves kudarcos elfogyasztása közepette. Ez a film minden egyes kapcsolatára igaz. Nem látjuk a másikat a saját előítéleteinktől és hátsó gondolatainktól. Mindenki – kivétel nélkül – neveltetésének jéghideg csődjében ül. A két szülő konszenzus nélküli viszonyulása: prekonceptiók között elvész a gyermek. „Békesség Istentől, tiszteletes úr” – köszönnek annak az embernek az utcán, aki pár perccel később egy autó ülésére szorítja felesége nyakát. Mint mondja, önvédelemből: „Te provokálsz, én csak védekezek”. Ez egy olyan láncolat, amelyben a gyerek azt mondhatja a szülőjének: csak úgy beszél veled, ahogy te velem. Ha úgy tetszik, emlékezteti hitetlen apját a jézusi tanításra. Az apa üres frázisai ugyanúgy segítykérések, mint az anya maga elé szegezett tekintete, a fiú visszaköpött leve. A rendőr nem csak igazoltatja a tüneteket, hanem a családjára hivatkozó nőt ki is oktatja: „akkor miért nem foglalkozik velük? Mit kell itt pattogni?” Ugyanaz, mint amit a lelkész apa mond a fiának: „Senki nem szereti az olyan embert, aki konfliktusokat gerjeszt. Az ilyen embert kiveti magából a közösség.” Az ellenmondás anarchiájával borul a tekintélyelvű hierarchia.

Ezeknek a sérelmi szituációknak a bemutatása miatt az egész filmnek van valami csoportos pszichodráma-jellege. Ez a személyiségfejlesztő és önismereti módszer az egyéni patológiákon keresztül sok esetben hatékonyabbá tudja tenni a társashelyzetek működését. Arra épít, hogy az egyén egy cselekvésbe ágyazott helyzetet könnyebben képes tudatosítani. Az utóbbi évek Hajdu Szabolcs által írt és rendezett párkapcsolati kamaradramáinak (*Ernellák Farkaséknál*, *Kálmán-nap*, *Egy százalék indián*) témafelvetése is visszaköszön benne, de olyan közelmúltban nagy port kavarázó momentumok is, mint a magyarországi #metoo-mozgalmat

elindító Marton-Sárosdi-ügy. „Az emberek imádják egymást megszegyeníteni. Már az általános iskolában elkezdődik, aztán az egyetemen folytatódik, a színpadon meg kiteljesedik” – skicceli fel az emberi játszma stációit a színházrendező, majd meg is mutatja, miről beszélt. Előbb pszichologizálásba kezd egy autó hátsó ülésén, majd ledönti önmaga szobrát. A természetesség és nyitottság jelszava alatt csoportsexre invitálja a lányt. Nem nagyon erőszakos, de azért első elutasításra nem adja fel. Aztán gyerekesnek titulálja, és futni hagyja. A közelmúlt híreiből ismert abuzáló színházrendezőt inverz szereposztásban jeleníti meg a valódi áldozat valódi férje. A pszichodráma legalapvetőbb technikái a szerepcsere, a tükrözés, az externalizáció. Bár Hajdu többször is nyilatkozta, hogy eljött a konkrét megmutatás ideje, mégis áthangolja az egész szituációt: a színházrendező egy aznap megismert rajongójával kezd ki, és nem egyik szakmailag tőle függő színészével, ahogy a valóságban. Ha más a szereplők közti viszony, akkor máshová kerülnek a hangsúlyok is. Ahogy kettejük kapcsolatának nincsenek előzményei, úgy a történetnek sem lesz semmilyen következménye, hiszen a lány a saját hazudozásába van beágyazódva, és ezzel eleve el van barikádózva a feloldástól. A film nyitójelenetében őt látjuk, amint megpróbál megnyitni, de nem tud. Az előzmények a filmben ezután következnek, a „pár órával korábban” felirat után. Amellett, hogy a kronológia megbontása dramaturgiailag nem indokolt, a jelenet, kiemelése miatt, akár statementként is értelmezhető. Nincs értelme semmiféle magyarázkodásnak, mert úgysem hinné el senki.

Bármennyire is tetten érhetőek a realitások, a korábbi filmekből ismert mágikus vonal határozza meg a filmnyelvet. A finomhangolású látvány tompítóként hat a párbeszéd mellett. Alája kúszik még az ambientes hangsáv, és a Freakin' Disco ürtechno jellegű eredeti filmzenéjében a torzított gitárhang is valahogy ezt a félálombeli kóválygást hozza. A zene néhol olyan szervesen tartja össze a jeleneteket, hogy az az érzésünk, kotyogna nélküle a csontváz. Nyitrai Anna látványtervei és Bántó Csaba lebegő kamerája

(Tótszegi Szilárd fényelésével) erős intimitást teremtenek. Ez az intimitás egy percig sem meghitt, még a legpozitívabb töltetű jelenetben (a fiatalok randevúja) is nyomasztó. Mintha az is meghiúsulna, ami megtörténik. Katona Klári *Vigyél el* című számának ugyanolyan jelentősége van, mint a közmédia híradóiból hallható mondatfoszlányoknak. „Ez a részem az egészből / Nem is jár több a kevésből / Nekem sírni nincs okom / Nem is értem azt, hogy mi kell még, / Ez egy napsütötte, vidám kép / és ezt mindig nézhetem / Mert amit látok, nézhetem.” A férj eközben éppen megfeledkezett a húszéves házassági évfordulójáról, de amikor erre emlékeztetik, akkor is csak a pezsgő érdeklí. Mégsem tudjuk elítélni: hiszen ott vannak, mindig, mindenkinél az enyhítő körülmények. Most alázza meg a rendezője, amiért nem tudott azonosulni a szerepével. Amiért nem tudott belehelyezkedni. Ő pedig azért nem tud játszani, mert a magánéletéből nem tud kiszállni. De hogyan is tudna, amikor nincs is benne. Márpedig azért nincs benne, mert a magánélete éppen olyan, mint egy színdarab. Hajdu tudja, hogy a véletlenek humora egyenes arányban nő a tervezett dolgok humortalanságával. Mindent fenntartással kell kezelni, a rémhíreket és az ideálokat is. A dalszöveg életérzésének ellenpontozásaként a *Békeidő*ben sötét van, mint valaminek a mélyében. Mint valaminek a közepében. Éjszaka, amelyben senki nem leli az igaz utat.

Az utolsó jelenet mind vizualitásában, mind mondanivalójában leválik a korábbiakról. Változást hoz a filmezés terápiai jellegű zártságába. Egy klasszikusabb nagyjátékfilmes befejezés lesz a földtől elemelkedő madárperspektíva miatt – egyébként ugyanezt a megoldást látjuk Vitézy '79-es filmjében is. Ott a kamera felemelkedik az útról, amelyen nem tud továbbmenni, mert véget ér az aszfalt. Ez itt a világ vége. Ennek a világnak a vége. Hajdu útja sem vezet sehová, csak körbe-körbe. A kormány mögött elaltatott taxisofőr körforgalmi da-capo-al-fináléja már-már katartikus. Egy alvó még mindig kevésbé kártékony, mint egy alvó lelkiismerettel ébren lévő. *To sleep, to die.* Álmodozók, alvajárók, éjjelibaglyok, erkölcsi halottak világa ez. De az eltávolításban benne van a rálátás lehetősége, ebben pedig esély a változtatásra, a köldöknező és alkalmazkodó eltorzulások helyett. Mintha először lélegezne fel ez a jelenetekből felépített kreatúra. A katarzis viszont nincs előkészítve, ezért nem vagyunk rá felkészülve, ezért nem tud bekövetkezni. És talán sosem fog kiderülni, hogy ebben a film struktúrája vagy a saját lelki struktúránk akadályoz.

Békeidő, színes magyar film, 92 perc, 2020. **Rendező és forgatókönyvíró:** Hajdu Szabolcs. **Operatőr:** Bántó Csaba. **Vágó:** Kóvári Szabolcs. **Zene:** Freakin' Disco. **Szereplők:** Sárosdi Lilla, Szabó Domokos, Hajdu Lujza, Hajdu Szabolcs, Schilling Árpád, Wrochna Fanni, Földeski Nóra, Török-Illyés Orsolya, Tóth Orsi, Bocsárdi Magor.

Miért a színház gondja a jeruzsálemi láng?

A legutóbbi kísérletem során, szintén itt, a *Helikon* hasábjain, megpróbáltam azt elemezni, hogy miként reagált az (elsősorban erdélyi magyar) színház a világjárványra, a közösen, tömegként (közönségként?) használt tereink elvesztésére.

Következtetésem az volt, hogy nem tudta lereagálni a virtuális térbe való átköltözést, szemben az irodalommal, zenével, pláne mozzival, de akár a képzőművészettel is, melyek viszonylag könnyedén megtalálták virtuális helyüket-funkciójukat a közösségi médiában. A színház is próbálkozott, próbálkozik ezzel, de nem sikerült, egyelőre, olyan formátumot talál, ami valóban színházként is működik. Ezt nem fejteném ki most részletesebben, az említett cikkben megtettem példákon keresztül. A következtetést össze lehet foglalni a szintén ugyanabból a szövegből való Brook-utalással: úgy tűnik, nem mindegy, hogy egy adott térben valamit csináló emberi testet egy kamerán keresztül vagy az adott fizikai térben fizikai valaki.

A romániai karanténtörténetek egy másik érdekes, szintén a fizikai-virtuális tér közötti áthidalhatatlanság kérdését felvető példája az ortodox húsvét megünneplése körüli közigazgatási zűrzavar volt. A kérdés az volt, hogy ha a hívek nem lehetnek ott a feltámadási szertartáson, akkor hogyan jut el hozzájuk a jeruzsálemi láng, egy adott pillanatban tényleg ez volt a legégetőbb kérdés Romániában. (Be akarták vonni a csendőrséget is, végül az ortodox egyház önkéntesei juttatták el ahhoz, aki erre igényt tartott.) Sokan, akik nem szorosabban vett ortodox (vagy igazából bármilyen más) spirituális közegben élnek, nem értették, hogy miért olyan fontos ez a láng, és egyáltalán: a fizikai tér, annak elemei, mikor tulajdonképpen jelkés dologról van szó. És a színház kapcsán ugyanilyen érthetetlennek tűnik a kérdés: miért nem működik ugyanaz a mozgó test a virtuális térben színházként, miért szükséges a fizikai tér?

THEÁTRUM

Az alapmegállapítás tehát az, hogy a színház, szemben a többi művészeti ággal, nem tudott rövid távon alkalmazkodni a *social distancing* imperatívuszához, és ebből a szempontból nem úgy viselkedett, mint művészet, hanem úgy, mint vallás.

A kilencvenes évek végi, kétezres évek eleji Kolozsvár színházhoz közeli diákjai, színészek, teatrológusok számára ez a kérdéskör nem hogy nem új, de családiasan ismerős. A rituális színház és a színház ritualitása központi kategóriák voltak annak idején ebben a városban a színházfakultáson, elsősorban Visky András tanári munkája révén, aki azokban az időkben intenzíven gondolkodott a rítus és a színház incidenciáin és összefüggéseiben.

Többek között két fontos szerzőt hozott be előadásaira, és mivel én is ebben a képzési közegben szocializálódtam, nem tudok e nélkül a két szerző nélkül a színház és vallás kapcsolatáról gondolkodni: elsősorban Richard Schechner színházantropológus és hippi performer teljes munkásságáról van szó, a másik pedig a posztmodern dekonstrukciós filozófia pre-

žizeki figurája, Jaques Derrida, neki is egyetlen paradigmatisz szövege: *A kegyetlenség színháza és a reprezentáció bezáródása*.

Derrida ebben a szövegében Antonin Artaud írásai mentén a dramatisz, szövegalapú színház dekonstruálását végzi el a rendezői színház javára, fő témája szempontjából mára már anakronisztikus szöveggé vált. De ugyanolyan relevánsnak tűnik, mikor a színház, a transzcendens (?) és a tér kapcsolatáról beszél.

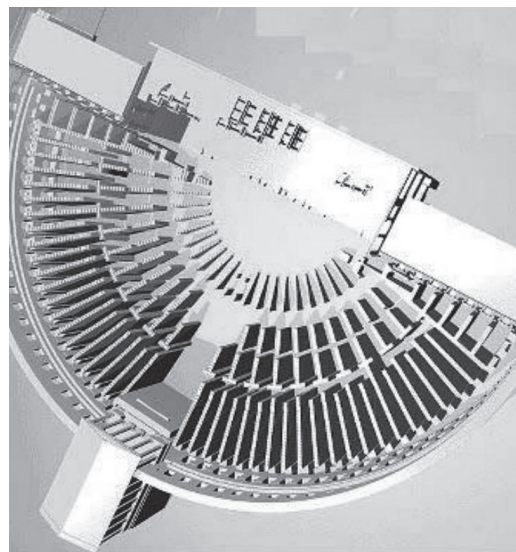
Felvillantának egy Derrida által idézett Artaud-mondatot. „Nem a Művészet az élet imitációja, az élet imitál egy transzcendens princípiumot, amellyel a művészet kapcsol ismét össze bennünket.” (Ez egy alapvető kijelentés, amit sokan pedzegettek, és irányelv kellene már legyen rég bármilyen művészeti közegben, de itt most a transzcendenssel való közvetlen összekapcsolódás aktusa a tét – akárcsak egy ortodox húsvéti szertartás esetében, és külön kihangsúlyoznám a közvetlen szót.)

Derrida aláhúzza, hogy Artaud „térbeli nyelv” megalkotására törekszik, nem-grammatikus, hanem a (színpadi-rituális) teret kitöltő, életre keltő nyelvről szól, és úgy tűnik, hogy ezt nem vettük elég komolyan, mert úgy tűnik, hogy ha nincs tér, amit kitölteni, akkor színház sincs, vagy megfordítva: a virtuális teret nem tudjuk rituális térként használni.

„Mivel »a kegyetlenség színházában a néző van a középpontban, és az előadás körül fogja«, a tekintet kiterjedése többé nem tiszta, nem lehet elvonatkoztatni az érzékelhető környezet teljességéből, a bevont néző nem képes többé megalkotni saját előadását és létrehozni annak tárgyát. Nincs többé néző és előadás, ünnep van.” (Szintén Derrida. És Artaud.)

Pontosan ezért nem működik a képlet, ha behelyettesítjük a nézőt a kamerával, a rituális teret a virtuális térrel. A kérdéskör legfőbb gondolkodója Richard Schechner, aki nem spekulatív, hanem antropológiai módszertannal közelíti meg, az (elsősorban „hippi”, new york-i) avantgárd színház és a törzsi kultúrák rítusait elemzi, és jut el következtetéseihez ugyanoda, mint Derrida. Utóbbi azt mondja, hogy végső soron a „valódi színház” létrehozása lehetetlen, mert lehetetlen, hogy egy reprezentáció ne legyen re-reprezentáció, hogy a művészet kitorjjon a mimézis gravitációjából. Az ideális az lenne, ha az előadás nem felidézne, hanem reaktíválna, valóságosan megtörténne, ami megtörténik, nem utalna, nem jelölne. Schechner pedig azt mondja, hogy a rítus (és a jó színház) pontosan ezt csinálja: nem elmeséli a mítoszt, hanem reaktíválja, a jelen terébe (!) és idejébe helyezi, nem elmeséli, hanem újra megtörténik. (Az pedig már esztétikai kérdés, de fontos, hogy a művészet nem meséli el ugyanúgy ugyanazt a mítoszt kétszer, mert az ismétlés – hívja fel a figyelmet Derridától kezdve Schechneren át az ortodox pópákig sokmindenki – megakadályozza a reaktíválás mágiáját. Nincs két identikus előadás. A felvételtől megnézett előadás nem színház.)

Van egy lényegi különbség a kereszténység vallásain belül, és ha e mentén a különbség mentén pakolgtatjuk a keresztény vallásokat, akkor a katolicizmus-ortodoxia és a protestantizmus ellentétpárjához jutunk. (Nem ellentét ez, hanem különbség, ez azért fontos.) A katolikusok és ortodoxok számára az eukarisztia, az utolsó vacsora kenyérdarabja, katolikusul

A pompeji színház rekonstrukciója

mondva az oltáriszentség nem szimbolikus, hanem valóban Jézus teste. A rítus nem csak megemlékezik róla, hogy Jézus azt mondta, ez az én testem, hanem újra megtörténté teszi a mágikus aktust, mikor a kenyérdarab testté válik. Ez egészen pontosan az a különbség, amiről Derrida és Schechner beszélnek a színház kapcsán. És ez pontosan az a különbség, ami zavart okozott 2020 húsvétján Romániában. Nem az oltáriszentségről volt szó, bár ha nem is ilyen exponáltan, de arról is szó volt (ugyanazzal a kanállal áldozni a templomban mindenkinek – a járvány melegágya vs. milyen banális kérdés ez, ha Krisztus véréből van szó). De a különbség ez: van-e tétje annak, hogy az a gyertyaláng Jeruzsálemből jött-e, vagy a szamosújvári gyufáról.

A színháznak ez – a többi művészeti ággal szembeni – anomáliája csak egy szimptóma, és most a következtetések levonása, az elemzés munkája következne. Nagyon sok mindent jelent ez szerintem. Megerősíti azt, hogy mesterségesek a művészeti ágak közötti határok (mint minden határ), és azt sugallja, hogy a színház épp a határok folyamatos elmosása miatt tudott ellenálni a Facebookra költözésnek. Megerősíti, hogy a művészetek közvetlen módon kapcsolódnak a transzcendenshez, és kérdésessé teszi, hogy ez a kapcsolódás lehetséges-e a test nélkül, hiszen a fizikai (játék)tér elvesztése a covid kontextusában szintén csak egy szimptomának tűnik, a testünk elhanyagolásának, félrehevésének szimptomájává.

Elon Musk azt mondja, hogy öt éven belül nem lesz szükség beszédre, mikrocsipeken keresztül fogunk kommunikálni egymással, közvetlenül az információkat átadva. Én bírom Musk merész vízióit, de nem hiszem, hogy igényt tartunk erre. Egyre több olyan cikk jelenik meg a koronavírus okozta elszigeteltséget vizsgáló, ami arról szól, hogy az ölelés, az emberi érintés hiánya közvetlen (!) módon és drasztikusan roncsolja a pszichénket. Nem tudunk virtuális térben létezni, mert a létezés nem csak az információáramlásról szól. Nem tudunk virtuális térben színházat alkotni, mert nem tudjuk a virtuális teret rituális téré tenni. Nem tudunk Facebookon áldozni.

(Az már egy következő gondolatmenet lenne, hogy Derrida és Schechner szerint minden rítus, minden előadás politikai gesztus is. Az ortodox pópák nem fogalmi, de gesztusszinten ugyanerre a következtetésre jutottak. Mint ahogy a csendőrsorfallal előtt ölelkező eltakart arcú szerelmepár is. A politikai ellehetetlenülés, megbénulás a virtuális térben, a protest ellehetetlenülése a fizikai tér kiiktatásával – szerintem ez is a színház problémája. Figyeljünk oda a színházra, mikor elveszítjük, fontos szimptóma.)

BIRÓ MÓNKA-ANITA

Pénteken még a fű is zöldebb

Minden gyermekkori történet egy-egy sajátos érdekes világot tárhat elénk. Ezt az fokozhatja még inkább, ha nem csupán egyetlen ember egyetlen életszakaszába láthatunk bele, hanem az itt megforduló tucatnyi ismerős és családtag élettörténeteinek mozaikját is magunk előtt láthatjuk. Patak Márta regénye nem csupán egy olyan elbeszélés, amely a gyermekkorba visszatekintve idézi meg az elbeszélő én múltbeli világát, hanem a gyermekperspektíva mögött egész élettörténetek, kollektív sorsok és mikroközösségek húzódnak meg.

kritika

A *Mindig péntek* a 60-as évek Magyarországára kalauzol bennünket, egy iskolás lány mindennapjaiba. Az egyes szám első személyű elbeszélés gyermeki nézőpontja révén egyszerre új, eddig nem értékelt dolgok válnak fontossá: egyetlen tekintet, a túrós-lekváros palacsinta, a linzer keksz vagy éppen a snapsz és a perselypénz. Ezt a perspektívát egészíti ki a retrospektív elbeszélésforma, melyben Patak Márta elbeszélője nem csupán mesél és leír, hanem közben magyaráz és értékkel. Semmi sem marad meg annak, ami akkor volt. Az utólagos, (felül)értékelő nézőpont a múlt egy olyan metszetét tárja fel, melyben az érthetetlen történések, az ismeretlen tényezők okozta hézagok kitöltődnek, s így a múlt eseményei valamelyest értelmet nyernek. A gyermek hangja nem vesztődik el, mégis tudása, kommentárjai és értelmezései jóval meghaladják azt. Egyetlen mondatában mintha éppen ars poeticáját fogalmazná meg: „Visszaidézve minden kimondott szó olyan üres, talán ezért is van, hogy idővel megszépíti az emlékezet.” A maga aszociatív témavezetésével hosszú összetett mondatokban fejezi ki magát, mintha mindent egy szuszra akarna elmondani. Folyton újabb részletekre tér ki, újabb összefüggéseket teremt. Nyelvezetéből ki lehet érezni a gyermeki naiv nyelvhasználatot, mely elegyedik az értelmező felnőtt választékos beszédével. Mindezt színesíti az autentikus nyelvjárási beszédmód. A tájszavak szépen elvegyülnek, de mégis felhívják magukra a figyelmet, mivel az adott kifejezéseket, fordulatokat nem ismerők számára teljesen idegenek és érthetetlenek maradnak. A nyelvezet és a tartalom alapján is a regény az egyéni sorsok, történetek révén az adott kornak és társadalmának egy túlnyomórészt irodalmi jellegű szociográfiai feltárásává válik.

A három nagyobb részre osztott regényben olvasóként nyomon követhetjük, ahogyan a főszereplő-elbeszélő lány idősebbé, érettebbé válik, s ezzel együtt tanul, tapasztal (örömet és bánatot egyaránt). Újabb

és újabb kérdései lesznek, megszeret, megutál, megismer vagy éppen elfelejt embereket, eseményeket. Látásmódja és tapasztalatai éppen annyira specifikusak, illetve személyesek, mint amennyire bármelyikünk is állhatna, vagy akár már állt is az ő hely(zet)ében. Egyedi események és életek ezek, de ugyanakkor univerzálék is, melyek megszámlálhatatlan sorson és életem keresztül variálódtak a 20. század közepén a háborúk által sújtott társadalmak adott rétegeiben.

Szembetűnő és gyakorisága révén érdekessé is válik, ahogy az elbeszélő kifejezi, hogy éppen miről nem tudhatott, mit nem láthatott vagy mit nem érthetett. Egyrészt az elbeszélő maga nem ismerhette a vele történetek minden részletét, illetve a mások életéből kiragadott és elmesélt szegmenseket sem. Másrészt gyakran utal arra, hogy maguk a szereplők sem tudhattak vagy érthettek számos részletet. Az elbeszélés ezen technikájával szinte észrevétlen tölti ki a réseket, teszi egésszé a történeteket, mégis közben folyton felhívja a figyelmet, utal arra, amit éppen csinál. Igen frappánsan mutat ezzel rá a különböző egyéni és kollektív történetek párhuzamos, folyton kapcsolódó s nem elszigeteltségben lefolyó voltára.

A külvilág hatásai mellett erős hangsúlyt kapnak a gondolatok, a belső világ. A kettő olykor egymásnak feszül. Az „én” az előbbiből az utóbbiba menekülne: „Mindem olyan furcsa volt, mindent úgy néztem, mintha életben először látnám. Alaposan szemügyre vettem mindent, hogy biztos legyek benne, tényleg ezt látom, nem a képzeletem űzi ezt a csalóka játékot, mert el akarja hitetni velem, hogy itt vagyok, és nem ott, ahol eddig voltam, azon a különös határvidéken, ahol minden egybemosódik, de nem is egybemosódik, inkább csak nem mindig különül el, és mindig más kerül előtérbe.”

Az előbbi dichotómia mintájára elkülönül egymástól a városi és a falusi világ. A lányt szó szerint a falusi világba menekítik, míg édesanyja érzelmi válságban van. A falu, a nagyszülők háza testesíti meg számára azt a saját, belső világot, ahol az lehet, aki akar. A két világ ütköztetése a gyermek szemszögén keresztül nagyon érzékletesen hat, erősen kielezi azt, hogy a kislány hogyan viszonyul környezetéhez, s az hogyan viszonyul öhozzá. Olvasóként nem tudunk meg különösebben többet a helyszínekről: van iskola, templom, szomszédok, bolt és kocsm...na meg a *tévesz*. Ezáltal Patak Márta regénybeli történetei valahogyan univerzálissá válnak (akárcsak Agota Kristof *A nagy füzet* című regényében).

Hasonló módon jelenik meg az idő is a regényben. Ugyan a történelmi időszak ismert (a pontos idő csak nagyon ritkán), a történések rendre következnek egymás után: nyarat az ősz, vakációt a tanév, falusi időt a városi, életet a halál váltja megnyugtató, ám mégis komor (ciklikus) rendszerességgel. Pontosán az idővel való remek játék teszi számomra igazán érdekessé Patak Márta regényét. Eltörli a lineáris elbeszélés szabályrendszerét, s beszéde ha nem is korokon, de mintha egész életeken ívelne át. Míg az elbeszélő és az elbeszélő én egymástól rögzített időbeli távolságban helyezkedik el, addig az elbeszélés olykor jelen

idejűre vált a múlt elmesélése közben. Ezek a részletek képesek annyira közelivé és jelenvalóvá tenni az eseményeket, hogy olvasóként szinte mi magunk is ott ülünk annál a családi asztalnál ebéd közben, vagy éppen közletről látjuk az anya távolba révedő kifejezéstelen szemét, miközben gondolatai ütemére remegnek homlokán az apró ráncok. Jelen tudunk lenni Lilla mellett a padban, Nagymari konyhájában, a farakás mögött a fiúkkal vagy éppen a homokbányánál Ferkóval. Ott lehetünk a matekórán, a disznóvágáson is, sőt mi magunk szorongathatjuk a Hilda néninek vásárolt cigarettát a küszöbön. A regény egyre mélyebbre ás: több embert, több sorsot, több körülményt ismerhetünk meg, mégis számos részletében eltávolodtam az elbeszélő kislánytól és történeteitől. A regény vége fele haladva az elbeszélés kissé elveszíti a dinamikáját: egymásra következnek a fejezetek, melyek inkább szólnak az akkor aktuális politikai viszonyokról, elvesztik személyes jellegük, nem ágyazódnak bele annyira a történetek eddig rendszerébe. Ezeket olyan különálló fejezeteknek éreztem, melyek ugyan időben és térben kapcsolódnak az elbeszélő-szereplő világához, mégis valahogyan teljesen kívül maradnak azon.

A regény zárása nem nyújt végpontot, nem érkezhettünk meg valamilyen végső záráshoz, ám mégis képes átértelmezni a szöveg eddigi egészét: „Világrengető események zajlanak körülöttem, és én még a vasúton se látok túl. A házunktól az iskoláig meg a templomig, legföljebb a folyópartig, azon túl pedig a ligetig tart nekem a világ.” Az idő folyása nem áll meg, az életek, a történetek és a sorsok egymással párhuzamosan vagy olykor egymás útjait keresztezve, de folyton tovább szövődnek. A péntekenként hittanórára járó kislánytól azt tanulhatjuk meg, hogy az válik igazán fontossá, ami velünk és a környezetünkkel történik. Legfőképp pedig az, hogy hogyan tudunk mindeközben jelen lenni.

Patak Márta: *Mindig péntek*. Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2019.

Interjúban túlélő történelem

Erős Kinga: Szavakban lobbog. Írók az 1956-os forradalomban. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2019.

Erős Kinga tavaly megjelent interjúkötetének előszavában azt olvasom, hogy Magyarországon mindeddig nem jelent meg olyan könyv, amely „egységes szempontrendszer szerint megkérdezte volna az eseményekben részt vevő írókat arról, hogy mit és hogyan éltek át” az ’56-os forradalom alatt, s hogy a magyar köztudatban mennyire felszínesen él a Magyar Írószövetség és az írók forradalomban betöltött szerepe. Némileg meglepő állítása, mert az 1956-os erdélyi események számomra mindig is összeforrtak az írói szerepvállalásokkal, s bőséges forrásanyag is áll rendelkezésre az eziránt érdeklődő számára (Dávid Gyula, Benkő Levente, Cseke Péter munkái többek között).

Gülszöveg

A tizenhárom interjút felsorakoztató kötetből kiderül, az átélte eseményeket későbbi pályájuk során számtalan – szépirodalmi, napló stb. – szövegben megörökítették az interjúalanyok, s nem egy esetben ezek az emlékek vissza-visszaköszönnek, ismétlődnek az Erős Kinga által készített interjúkban is, ami magyarázatként szolgálhat az ilyen típusú kötetek eddigi hiányára.

Egyfajta hiánypótlásként készült tehát Erős Kinga interjúkötete – egy helyre sűrítve, nagyon tömör, könnyen olvasható interjúkban vallanak az

írók ’56-os szerepvállalásukról, az egyes életutak mint filmbeli kockák peregnek előttünk. Erős Kinga interjúkötete felmutat, de nem magyaráz, kérdései szikárak, nem értékelésre, hanem rekonstruálásra kéri interjúalanyait. Az értelmezés, értékelés már az olvasók dolga. A kötet előszava – igazodva a kötet egészéhez – rövid, tömör, mindössze módszertani kérdésekre szorítkozik, mintha nem szeretné egy külső szem értelmezése révén befolyásolni az olvasót. Magunkra hagy tizenhárom tanú vallomását, fókuszban az ’56-os év utolsó harmadával. Rekonstruálható-e hatvan év távlatából 1956 október–novemberre? Ugyanazon kérdésekre az egyes szerzők a forradalom más-más aspektusaira, ugyanazon események más-más vetületeire helyezik a hangsúlyt – a hosszabb-rövidebb terjedelmű interjúk sorozatából mindenképp kiemelendő Gömöri György és Makkai Ádám visszaemlékezése: az események minuciózus rekonstruálása, a nagyobb összefüggések megteremtése s nem utolsósorban anekdotikus humoruk emberarcú közelségbe hozzák ’56 őszének eseményeit.

DEMETER ZSUZSA

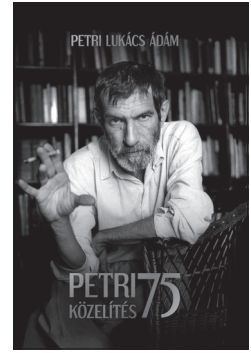
Egy előre bejelentett kudarc krónikája

Petri Lukács Ádám: Petri 75 – Közelítés. Kertész Imre Intézet / Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2018.

Tisztáznék valamit már az elején: az, hogy a Petri György születésének 75. évfordulójára kiadott emlékkötet a magyarországi kultúrkampf szokásosnak mondható keresztüzébe került, írásmotív tárgya szempontjából – és csak is ebből a szempontból – érdektelen. Bőven elég az a teher, amit a könyv szerzője személyes vállalkásként magára vett.

Petri Lukács Ádám ugyanis Petri György fia. Egy ikonikus, az elmúlt évtizedek lírai nyelvét alapjaiban meghatározó, nyílt ellenzéki/rendszerváltató politikai szerepvállalása okán is jelentős „nemzeti költő” gyermekének lenni és ilyenként megnyilvánulni önmagában sem túl hálás szerep, hát még ha az illetőt Petri Györgynek hívják. Ezzel maga a szerző is tisztában van, másként nem közölné elszó gyanánt mentegetőző szöveget, hogy ez a könyv nem arról szól, amiről szólnia kéne, legalábbis a kiadói szándék szerint. Hogy eredetileg mi volt pontosan a kiadói szándék – monográfia? életrajz? memoár? –, homályba vész, de az biztos, hogy ez a színvonalasan kivitelezett, fotókkal gazdagon illusztrált kiadvány nem felel meg maradéktalanul egyetlen műfaji kritériumnak sem – ennek ellenére határozottan érdekes, helyenként kifejezetten megindító olvasmány.

A „fotókkal gazdagon illusztrált” megfogalmazás egyébként nem pontos: a különböző forrásokból származó képek (jelentős részük a nagyszerű fotográfus, Szilágyi Lenke munkája) nem illusztrációként, afféle vizuális függelékként szerepelnek a kötetben,

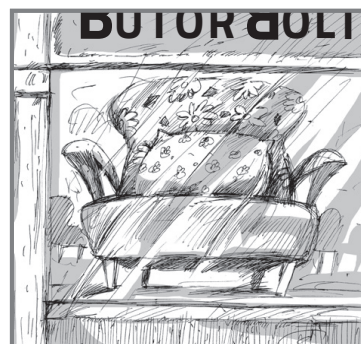

hanem az emlékezés legfőbb szervező elemeként. Ami a fotókat összekötő szövegekből, visszaemlékezés-töredékekből kibomlik, egyfelől alkalmas a Petri-mítosz építésére (a vállalkozás reprezentív jellegéből gyanítható, hogy a kiadói szándéknak ez is része volt), hiszen tovább élteti a nonkonformista, eléggé macsó, súlyosan nikotinista és alkoholista poéta képét; másfelől viszont a szeretetteljes leírások melléközöngéi révén dekonstruálja is annak romantikáját. Petri György fiának lenni nem lehetett leányálom („nekem nagyon sok gyerekszobám volt, pedig jobb lett volna egyetlenegy, egy valódi”), és az az érzésem, hogy ez nem pusztán személyes kérdés: a Petri-sors felvázolásával a 80-as, 90-es évek budapesti értelmiségi közegéről is – igaz, elnagyolt – látletet kaphatunk.

„Egyre gyakrabban hajlok arra, Papára gondolva, hogy végülis talán jóval többet kapott az alkoholtól, mint amennyit az elvesztő (évtizedeket)” – állítja tétován a szerző, megfogalmazva egy örök dilemmát. Az egyiket a sok közül, amelyeket felvillant, megmutat, körbejár, kissé hevenyészten és eleve kudarcra ítélve – de ki mondta, hogy a kudarc nem lehet szép, és főként: tanulságos?

PAPP ATTILA ZSOLT

A fotel

Szöveg: Vincze Ferenc / Rajzoló: Csillag István

Hangfelvétel-múzeum 2.

A múlt század húszas éveinek közép-európai zenetörténetében valószínűleg – a cseh-morva zenei életben pedig vitathatatlanul – az egyik legérdekesebb alkotó Leoš Janáček volt. Öntörvényű, gazdag, áttetsző zenei világában gyakran bukkanak fel népzenei utalások. Még a 19. század utolsó negyedétől fogva tanárként, a Brnói Filharmóniai Társaság igazgató karnagyaként és komponistaként egyaránt következetesen törekedett rá, hogy a honi zenei köztudat pillanatra se feledkezhessek meg két nemzeti nagyságáról, Smetanáról és Dvořákról.

Mi tagadás, főleg életműve utolsó évtizedében születtek a legemlékezetesebb kompozíciói: nem kevesebb, mint négy opera, a *Glagolita mise*, a *Sinfonietta*, a *Tarasz Bulba*, az *Iffjúság* alcímű fúvósszextett és sok egyéb. Különöseképp áthatotta ezt az alkotói periódust az érzelmesség, kivált a szerelemre – de olykor inkább a rajongásig átélte nőügyekre – alapult szépség-hajszoló artisztikum. A mesterségbeli tudás és a kétségtelen erudíció azonban mindvégig megővta Janáčeket a közhelyességtől vagy a felületen szentimentalizmustól. Szerzőnk ugyanakkor az orosz kultúrájának is nagy tisztelője volt, amelynek – az irodalomnak csakúgy, mint a zenének, a képzőművészetnek, mint tudjuk – ugyancsak vibráló, központi érzésmotívuma (volt) a szerelem.

Nem több, mint hét éves az a hangfelvétel, amelyet ezúttal újrakhallgatok. Az Orchid Music (az Orchid Classics sorozatban) 2013-ban adta ki Janáček két vonósnégyesét a kolozsvári Arcadia kvartett előadá-

sában. Vonósnégyes-kínálatban ez a legtöbb, amit Janáček-től várhatunk. S ami miatt az alábbiakat lejegyzem, talán hozzásegíthet ahhoz, hogy másképp, mintegy árnyaló-bővítő történeti ismeretkontextusban hallgassuk e két nagyszerű, egyenként négyteteles vonósnégyest.

A muzikológusok JW VII/8-as jegyzék-számmal látták el az elsőt, amely a „Tolsztoj Kreutzer szonátájától inspirálva” alcímet viseli, és 1923-ban készült el. Egy, a korában igen jelentős kamarazenekar, a Cseh Kvartett kérte fel az akkor hatvannyolc éves mestert a vonósnégyes megírására. A Beethoven–Tolsztoj–Janáček vonalon túl azonban még egy forrásvonalkozást vélelmezhetünk a vonósnégyes „alján”. Az Osztrovszkij-féle *A vihar* alapján írt Janáček-operában, a *Kátya Kabanovában* a címszereplő „természettől szelíd – vallja maga Janáček. – Ha csak rá gondol az ember, már eltűnik; a legenyhébb fuvalat is elfújná – hát még az a vihar, ami kitör a feje fölött”. Nagyon hasonló portrét zenerajzolt meg szerzőnk – „egy boldogtalan, megkínzott, megvert asszonyét” – első vonósnégyesében.

„A bensőséges, befelé éneklő hang, amelyen Kátya elbűcsúzik az élettől, a második vonósnégyesben, az *Intim levelek*ben visszahangzik” – kapcsolja össze a két opuszt Uwe Schweikert.

De még egy másik, a Janáček-biográfiában rendkívül fontos hölgyről is meg kell itt emlékeznünk. A második vonósnégyes (JW VII/13, 1938-ban) egyértelműen hozzá köthető. Janáček szenvedélyes és ihlető

érzelmei a nála harmincnégy évvel fiatalabb, hozzá hasonlóan szintén házasság nélküli Kamila Stösslová iránt több mint hétszáz, bensőséges hangvételi levelet termelt. „Kamila Stösslová a műzsája a páratlan, csodálatra méltó időskori művek sorozatának – emlékeztet továbbá Schweikert –, amely az *Egy elveszett férfi naplójával* kezdődik, és a halála évében, 1928-ban komponált második vonósnégyesig tart, amely utóbbinak a zeneszerző, aligha véletlenül, az *Intim levelek* alcímet adta. A csábító cigánylány, Zefka erotikus rabjává váló, »elveszett« parasztfiúról szóló kamarazenei miniatűr drámában Janáček saját életének tükörképét látta: »És lássa, Kátya Kabanova, ez volt Maga nekem... és a fekete cigánylány az *Elveszett naplójában*, az volt csak igazán Maga. Ezért van ennyi szerelmi tűz a munkáimban. Annyi láz, hogy ha rajtunk törne ki, csak hamu maradna belőlünk. Szerencsére csak én égek, Maga meg van mentve.«”

Amplitúdó

Mi tagadás, a második vonósnégyes valójában egy szöveg nélküli opera, amelyben a hirtelen indulati váltások, a beszédszerűség, a leitmotívus szerkesztés, a cantabile és a gyakran flageoletten (üveghangon) megszólaló egzaltáltság mind a színpadot – mégpedig a Puccini által egykor teljes jogú emelt verizmus színpadát – juttatja eszünkbe.

JAKABFFY TAMÁS

Todor Tamás. A szerzőről, cím nélkül

Minden, ami adott, érthető és elérhető. Hanem a megértett, az legfőként egy adottság. Ahogyan a tehetség is. Hogy elérhető a még meg nem értett, az szintén érthető, de pont emiatt, érintetlen marad ez a még mindig el nem ért. Ennél fogva, a tehetség egyedül, önmaga, tehetetlen. Egyetlen képessége mindaz, ami képtelenség. Ez egyedüli vonatkozásának mindegyik szorítóköze. Mert mindazt, ami képes, a használhatóság lehetősége rendszerezi és rendkívülivé teszi. Tárgyilagossítja és tárgyiasítja azt. Az egyszerűségnek ezen jelenléte az, ami folyamatként, az így megragadott jelenséggé formálja. Mert hirtelen keze ügyébe keríti azt és megragadja, azonban az ott marad, magávalragadóan, megragadva. Az alkotás folyamata egyszerre vallja meg és váltja ki a lehetőség gyakorlásában a lehetetlen vágyakozását. Ezért aztán úgy tartják, kellőképpen, hogy a tehetség képessége kiváltság, képtelen jelenléte pedig kiváltság. Ennek az egységnek a folytonossága: viadal, egységesség szerzőjével: diadal.

Szemügyre venni egy szervezetet úgy, ahogy azt a szerveire szedik szét, ez egyedül csak annak a képletét állapítja meg, amely egy ilyen képzetet képes alapul venni, ezzel megalapoznia inkább önmagát, mintsem az egyszerűség alkalmát. Így tehát, a valóban képtelen inkább az, ami – vagy az, aki – lehetségesként éli át a lehetőség megélését. Mert még nem látszik, ami még csak látszat. Még nem látott, aki még csak láttat. Ebben áll minden olyan fajta törekvés, ami a végtelenségig sokszorosít egy lehetségesnek képelt tárgyalókészséget, figyelmen kívül hagyva a használhatóság rendkívüliségét, amelynek tárgyiasítása így már nem érhető el és nem is érthető meg, az ilyen, meg az ehhez hasonló alkalmazhatóság módszereivel. A véleménynyilvánítás jellegzetes esete ez.

A folyamatoknak a formaadása minden olyan jelenség, ami a tárgyiasítás használhatóságának a képességét lehetségesíti. Ettől válik valami egyidejűleg adottá meg adottsággá is. Ezért, minden megformálással szembeni, egyetlen, valamirevaló képességnek a lehetősége csak akkor valósulhat meg, ha ez az egyidejűség jelen marad még akkor is, mikor a megérthető vagy az elérhető még mindig egy meg nem értett, vagy még mindig egy el nem ért. Függetlenül attól, hogy mit ábrázol vagy miket sorakoztat fel, egy ilyen képességnek a tárgya maga a kép. Akármilyen, ami fennmarad a képesség tárgyának arculatából, az magának a képnek az egyedülálló kiváltsága – annak a megtartott engedelme. Azért, hogy bármely használat lehetőségével szemben megmaradjon olyannak, amilyen – úgy, ahogy. Mindegy, hogy ki mit mond rá vagy ki minek nevezi meg aztán. Ebben áll a műtárgy sajátossága, és pontosan ez az, ami képesé teszi arra, hogy rendkívüli és elképesztő maradjon, minden adott valószínűség ellenére is. Ezen képesség kiváltsága maga az engedelmesség, az a magában álló lehetőség, ami az adott adottságként használja fel. Nem egy alkalmazhatóság eljárásával, hanem az alkalmazkodás vágyakozásával. A tehetség képességének mindegyik tárgyiasítása csak ezt az egyet tükrözi, a jelenlévő egyidejűség egységét és egységét.

Mi mindannyian csak ezért az egyért vagyunk még itt és csakis emiatt állunk még szóba, egyik a másikkal. A szerző pedig ezeket már mind nagyon is jól tudja. Karjait kabátjába ölti, feláll az asztaltól, megfordul, kisétál, és félig lehajtott fejjel, „sokszor csak úgy maga elé néz”. Címek nélkül, címtelenül, ő ezektől mind, külön ül.

SZABÓ ANDOR

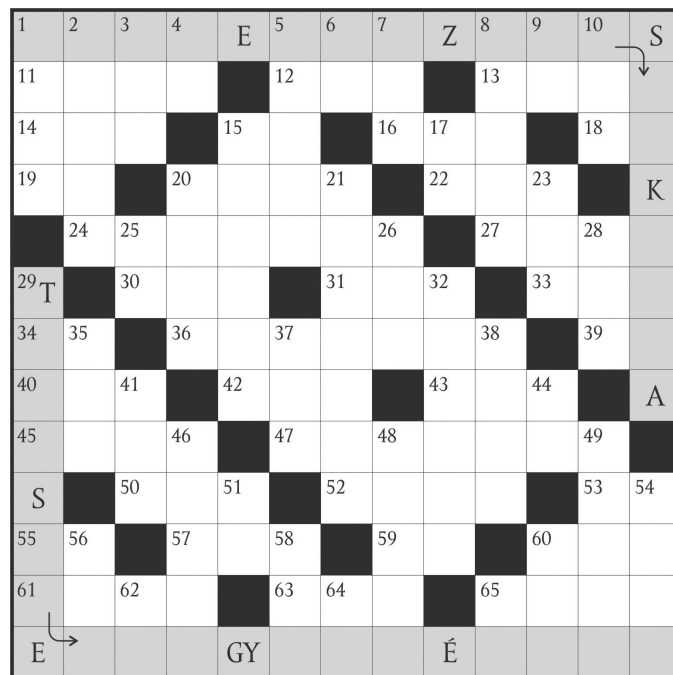
Júniusi évfordulók

- 1 – 240 éve született Karl Clausewitz német katonai író
395 éve halt meg Honoré d'Urfé francia író
345 éve született Scipione Francesco Maffei olasz író
170 éve született Sami Frashëri albán író
50 éve halt meg Giuseppe Ungaretti olasz költő
- 2 – 120 éve született Thomas Hardy angol író
- 3 – 95 éve halt meg Camille Flammarion francia tudós
225 éve halt meg Kármán József magyar író
- 4 – 145 éve halt meg Eduard Mörike német költő
- 5 – 195 éve született Felician Falenski lengyel költő
180 éve született Leon Negruzzi román író
- 6 – 70 éve halt meg Bánffy Miklós író
145 éve született Thomas Mann német író
- 7 – 40 éve halt meg Henry Miller amerikai író
50 éve halt meg Edward Morgan Forster angol író
- 8 – 150 éve halt meg Charles Dickens angol író
- 9 – 245 éve született Georg Friedrich Hegel német tudós
- 10 – 440 éve halt meg Luis de Camões portugál költő
140 éve született Kaffka Margit író, költő
260 éve született Vargasy Poncé spanyol író
- 11 – 70 éve halt meg Stephen Ludus Gwynn ír költő
- 13 – 470 éve halt meg Veronica Gambara olasz költő
- 14 – 145 éve született Ion Dragoslav román író
- 15 – 145 éve született Drasche-Lázár Alfréd író
100 éve született Marosi Péter kritikus
- 140 éve született Roska Márton régész
- 16 – 95 éve született Anatol E. Baconsky román költő
50 éve halt meg Elsa Triolet francia író
- 17 – 210 éve született Ferdinand Freiligrath német költő
60 éve halt meg Pierre Reverdy francia író
135 éve született Karin Ek svéd költő
- 18 – 180 éve született Daniel Bachát szlovák író
- 19 – 140 éve született Johann Sigurjónsson izlandi író
95 éve született Csávossy György költő
200 éve született Czákó Zsigmond drámaíró
150 éve halt meg Jules Goncourt francia író
250 éve halt meg Diego Torres-Villaroel spanyol író
- 21 – 115 éve született Jean-Paul Sartre francia író
- 22 – 110 éve született Gagyi László író
80 éve halt meg Walter Hasenclever német író
- 23 – 110 éve született Jean Anouilh francia író
50 éve halt meg Fekete István magyar író
145 éve született Kiril Hriszov bolgár költő
80 éve halt meg Margalits Ede filológus
- 24 – 130 éve született Baktay Ervin orientalista
360 éve született Giovanni Battista Fagioli olasz író
70 éve halt meg Ivan Szergejevics Smeljov orosz író
- 25 – 150 éve született José María Gabriel y Galán spanyol költő
90 éve halt meg Maryla Wolska lengyel költő
- 26 – 90 éve született Sławomir Mrożek lengyel író
- 27 – 90 éve halt meg Jancsó Benedek történész
- 28 – 370 éve halt meg Jean Rotrou francia drámaíró
- 29 – 120 éve született Antoine de Saint-Exupéry francia író

Hindu bölcsesség

VÍZSZINTES: 1. Hindu bölcsesség első része. 11. Nem áll stabilan. 12. Nagyon öreg. 13. Hallgat a szavára. 14. Egykori tömegmérték. 15. Görögország autójele. 16. Mosógép márkája. 18. Egyből kettő! 19. Az erbium vegyjele. 20. Madagaszkári félmajom. 22. Irán ura volt. 24. Sorrendbe álló. 27. Ész t sziget. 30. Tokió régi neve. 31. Gotovac kópé hőse. 33. Levest fűszerez. 34. Ruhabélés! 36. Szétömlő. 39. Lakat végei! 40. Német névelő. 42. Dicsőítő költemény. 43. Anikó beceneve. 45. Levelet újrafogalmaz. 47. Görög mitológiai alak. 50. Kenderhulladék. 52. Udvar része, ahol a pajták vannak. 53. Idegen rt.! 55. Annyi mint, röviden. 57. Állatkert, nemzetközi szóval. 59. Mákszemek! 60. ... Gibson; Oscar-díjas színész, rendező. 61. Francia város. 63. Shelley tündérkirálynője. 65. Tetőfedő anyag.

FÜGGŐLEGES: 1. Angol mérőföld. 2. Lappföldi tó. 3. Londoni tagadás! 4. Páratlan doga! 5. Előtag: kábítás. 6. Azonos betűk. 7. Oszmán-török tisztis rang. 8. Duzzad. 9. Ajándékoz. 10. Görög sportjel. 15. Szemetelő. 17. Estefele! 20. ... in Romania; hazai termék. 21. Mellém helyező. 23. Pocak. 25. A germánium vegyjele. 26. 60 percből áll. 28. Csatár öröme vagy bánata. 29. Hindu bölcsesség második, befejező része. 32. Arra a helyre tesz. 35. Fél tucat. 37. Becézett Ádám. 38. Őszi-téli eső jelzője. 41. Harcmező. 44. Úgyszintén. 46. Nincsen tövis nélkül! 48. A szöveg további részében. 49. Kocsányos anyag. 51. A kobalt vegyjele. 54. Forma, idom. 56. Az összeadás szava. 58. Mosópor márkája. 60. Matematika(i), röviden. 62. Nomen nescio, röviden. 64. ... ovo; már jó előre. 65. Próbadarab!

A *Helikon* 2020/9-es lapszámában közölt *Módi* című rejtély megfejtése: a divat szándékosan terjesztett járvány.

R. T.

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca. Kiadványunkat Kolozsvár Polgármesteri Hivatala és Városi Tanácsa is támogatja. Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale. Kiadványunk a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumának támogatásával jelenik meg.

Alapító főszerkesztő:
SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő:
KARÁCSONYI ZSOLT
vers, műfordítás

Főmunkatárs:
EGYED EMESE
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN
Lapterv: ÁRKOSY ISTVÁN; Számítógépes tördelés: FAZAKAS BOTOND; nyomtatja a Misztófalusi Kis Miklós református sajtóközpont

Szerkesztőség:
DEMETER ZSUZSA: kritika
HORVÁTH BENJI: Pavilon 420, Artefaktum
PAPP ATTILA ZSOLT: film, interjú

MÁRTON EVELIN: próza
MÁRCUȚIU-RÁCZ DÓRA: honlap
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő
DEÁK JUDIT: szerkesztőségi titkár